

To Cite This Article: Nemliöglü Koca, Y. (2020). Reading Geography: A Systematic Evaluation on Kitab-ı Bahriye (Book of Navigation) Copies. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 42, 504-526.

Submitted: March 25, 2020

Revised: May 08, 2020

Accepted: May 25, 2020

READING GEOGRAPHY: A SYSTEMATIC EVALUATION ON KİTAB-I BAHİRİYE (BOOK OF NAVIGATION) COPIES

Coğrafyayı Okumak: Kitab-ı Bahriye Nüshaları Üzerine Sistematik Bir Değerlendirme

Yasemin NEMLİÖĞLU KOCA¹

Öz

Piri Reis coğrafya biliminde yazılı kitapların en önemlilerinden biri sayılan Kitab-ı Bahriye ile tarihi coğrafya araştırmalarına öncülük etmektedir. Piri Reis, Kitab-ı Bahriye’de Çanakkale başlangıç ve bitiş yeri olmak üzere saat yönünün tersinde bir yol izleyerek sefer yaptığı tüm Akdeniz kıyılarını ve adalarını coğrafi özellikleriyle açıklamış ve haritalandırmıştır. Eser, yazıldığı dönemin coğrafi, ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerinin belirlenmesinde büyük bir kaynak oluştururken, Türk ve Dünya coğrafya tarihinin de eşsiz kaynağıdır. Kitab-ı Bahriye Akdeniz ve çevresine ait coğrafi bilgilerin yanı sıra, dünya denizleri ve okyanusları, seyir, denizcilik, haritacılık, astronomi, iklim hakkında içerdiği bilgilerle ve bir imparatorluğun yönetimine sunulmuş olmasıyla, dönemine ait resmi belge niteliğindedir. Bu özellikleriyle Osmanlı medeniyetinde hazırlanmış ilk coğrafya kitabı olduğu söylenebilir. Kitab-ı Bahriye öncü ve yenilikçi bir çalışmadır; bu nedenle parça, bölüm ve kitap halinde çok sayıda çoğaltılmıştır. Bu nüshalardan hangisinin asıl eser olduğu bilinmemektedir, ancak İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 2612 numarada ve İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Koleksiyonu 642 numarada kayıtlı olan iki nüshanın sultana sunulduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada Kitab-ı Bahriye’nin iki nüshası dil, harita çizimleri, içerik ve teknik açıdan değerlendirilerek aralarındaki farklılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın sonucunda Ayasofya 2612 nüshasının daha önce yapıldığı, nüshaların birbirinden kopya edildiği ve metin kısımlarının aynı olduğu; her iki nüshanın da birbirine yakın tarihlerde hazırlandığı düşünüldüğünde ise, nüshaların iki ayrı sultana, Sultan I. Süleyman ve Sultan II. Selim ya da Sultan III. Murat’a sunulmak üzere hazırlandığı görüşüne varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı El Yazmaları, Kitab-ı Bahriye, Coğrafya, Denizcilik

Abstract

Piri Reis leads the study of historical geography by Kitab-i Bahriye, one of the most important books in geography. Piri Reis explained and mapped all of the Mediterranean coasts and islands with their geographical features in the Kitab-i Bahriye that he navigated by following anticlockwise route, starting and ending at Canakkale-Turkey. This unique work is a source for determination of the geographical, economic, social and cultural features of the period, and it is also example of Turkish and World historical geography. Kitab-i Bahriye is an official document of its era that it was presented to the empire, by the information it contains about the geographical information of all the Mediterranean coasts, and the seas, oceans, navigation, maritime, cartography, astronomy and climate. By these features, it can be said that it was the first geography book in Ottoman civilization. Kitab-i Bahriye is a pioneering and innovative work; therefore, it was reproduced in large numbers as parts, chapters and books. Despite it is not known which of these copies is the original book, it is considered that two copies were second-copyright dated 932/1526 and presented to Sultan Suleyman I. In the study, the copies of Kitab-i Bahriye, Istanbul Suleymaniye Library Ayasofya 2612 (A.2612) and Istanbul Topkapi Palace Museum Treasure Collection 642 (TSMK.642) were taken as basis. Two copies of Kitab-i Bahriye were evaluated for determination in terms of language, map drawings, content and technique, and differences. As a result of the research it was concluded that, A.2612 copy was made before, the copies were copied from each other and the text sections were the same; considering that both copies were prepared close to each other, they were prepared to be presented to the two sultans, Sultan Suleyman I. and Sultan Selim II. or Sultan Murat III.

Keywords: Ottoman Manuscript, Kitab-ı Bahriye, Geography, Navigation

¹ Assoc. Prof.; Kocaeli University-Maritime Faculty, Karamürsel/Kocaeli/TURKEY., <https://orcid.org/0000-0003-2533-8078>, y.nemlioglukoca@kocaeli.edu.tr

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde Sultan II. Mehmed'in (Fatih) ilgisi ve desteğiyle başlayan bilim, sanat ve teknoloji çalışmaları Sultan I. Selim (Yavuz) ve Sultan I. Süleyman (Kanuni) dönemlerinde devam etmiş ve bu çalışmaların katkısıyla Osmanlı Medeniyeti Dünya bilimine öncülük edecek ölçüde gelişmiştir. Özellikle coğrafya ve kartografya, devletin sınırlarının genişletilmesi ve yeni fethedilen ülkelerin yönetiminde etkili olmak isteyen Osmanlı sultanları için en önemli bilim alanlarıdır. Ülkelerin topografyası ve fiziksel özelliklerinin yanı sıra, beşeri, ekonomik ve siyasal coğrafyasının bilinme ihtiyacı, 15-16. yüzyılda bu alanda çok sayıda çalışma ve eserin hazırlanmasında etkili olmuştur. Dönem içindeki Osmanlı bilim çalışmalarında, hem Akdeniz coğrafyasındaki Latin-Yunan ve Arap biliminin temelleri kabul edilirken, hem de yeni bir bakış açısı ve anlayışla kapsamlı ve ayrıntılı eserler yaratılmıştır. Bu anlamda Osmanlı coğrafyacılığı ve denizciliğinin en önemli temsilcisi Piri Reis'dir ve çalışmaları Osmanlı biliminin alanda ulaştığı seviyeyi göstermesi açısından da önemlidir.

Piri Reis'in yaşamı-eserleriyle ilgili literatürde çok sayıda araştırma ve çalışma bulunmaktadır. Çok çeşitli içerik ve nitelikte hazırlanan bu çalışmalar, Piri Reis ve eserleri hakkında farklı yorumlara-bilgilere yer vermektedir. Kaptan, korsan, coğrafyacı, haritacı, filozof, ressam, veli, denizci, dahi, şair, asker, ermiş, bilim adamı gibi sıfatlarla tanımlanan Piri Reis, eserleri ve özellikle Kitab-ı Bahriye üzerinden farklı ve hatta çelişkili özelliklerle nitelendirilmektedir. Bir yandan hakkında ve eserleri üzerinde çeşitli spekülasyonlar oluşturulurken, bir yandan da popüler yazımlara konu olmakta ve bilimsel olmayan özellikler kendisine ithaf edilmektedir. Oysaki O, bilimsel yeterliliği, sıradışı vizyonu, yenilikçi ve ileri bilim anlayışıyla bir Osmanlı bilim adamı ve alanında uluslararası bir öncüdür. Piri Reis ve eserleri hakkındaki bu sorunun temelinde, özellikle eseri Kitab-ı Bahriye'nin H.927/M.1520 ve H.932/M.1526 tarihlerde iki telif (yazım) halinde hazırlanmış olması, eserinin kendinden sonraki dönemlerde çeşitli şekillerde ve çok sayıda çoğaltılmış olması, günümüze ulaşan nüshaların bir araya getirilerek incelenememesi, analizlerinin ve karşılaştırmalarının yapılmaması ve bu nüshalardan hangisinin asıl eser olduğu konusunda görüş birliğine varılamaması yer almaktadır. Dolayısıyla dönemsel olarak farklı kaynaklar temel alınarak yapılan ve farklı görüş-iddialar içeren çalışmalar gerçeği yansıtmakta zorlanmaktadır. Bu açıdan ele alındığında Kitab-ı Bahriye'nin dönemsel özelliklerinin ve içeriğinin incelenmesi önemlidir ki, bu durum nüshaların ayrıntılı karşılaştırılmasını zorunlu kılmaktadır.² Diğer yandan Piri Reis ve eserleri hakkında yapılan çalışmaların çokluğu, yapılacak bir çalışmada tekrarlama riskini de barındırmaktadır. Bu durum göz önüne alınarak Kitab-ı Bahriye üzerine yapılan bu çalışmada eserin kendisi esas alınmış, konuyla ilgili kaynakların asıllarına ulaşmaya dikkat edilmiş ve açıklamalarda alıntıdan kaçınılmıştır. Çalışmada Kitab-ı Bahriye dil, harita çizimleri, içerik, teknik açıdan değerlendirilerek, iki nüshası arasındaki farklılıklar belirlenmeye çalışılmıştır; karşılaştırılmalı analiz ve benzerlik-farklılıklar üzerinden eser değerlendirilmiştir. Çalışmada Kitab-ı Bahriye'nin İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 2612 numarada ve İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Koleksiyonu 642 numarada kayıtlı olan iki nüshası esas alınmıştır. Araştırma için bu nüshaların seçilme nedeni her iki nüshanın da kitabın H.932/M.1526 tarihli II. telifi olarak kabul edilmesi, içerik ve nitelik açısından önceki değerlendirmelerde en kapsamlı eser olarak görülmesi ve Sultan I. Süleyman'a sunulduğunun düşünülmesidir. Her iki nüshanın da farklı tarihlerde resmi kurumlar tarafından tıpkıbasımları yapılmış ve özellikleri bilim çevrelerince değerlendirilmiştir. Ancak bu nüshalar hakkında içerik ve nitelik açısından ayrıntılı bir karşılaştırma yapılmamıştır. Metin bölümünde öncelikle eser nüshalarının asılları üzerinden okuma yapılırken, Ayasofya 2612 no'lu nüshayı sadeleştiren Yavuz Senemoğlu'na ait yayın ([Piri Reis, 1973](#)) ve Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Koleksiyonu 642 no'lu nüshayı sadeleştiren Ahmet Demir'e ait T.C. Denizcilik Müsteşarlığı yayınından ([Piri Reis, 2002b](#)) yararlanılmıştır. Çalışmada nüshalar A.2612 ve TSMK.642 olarak tanımlanmıştır. Her iki nüshada çalışmaya kaynak oluşturan bölümler kitaptaki ifadeleriyle dipnotlarda; sayfalarla ilgili bilgiler eserin üzerinde yer alan numaralardan varak (v.) a ve b olarak verilmiştir. Coğrafi isimler Türkçe kullanımıyla birlikte bulunduğu devletin resmi dilinde verilmiştir.

Piri Reis

Türk ve dünya coğrafya biliminde, eserleri Kitab-ı Bahriye³ ve günümüze ulaşan ilk dünya haritalarıyla yer alan Piri Reis, Osmanlı Devleti'nin deniz üssü olan Gelibolu/Çanakkale'de doğdu. Bizans döneminde de önemli bir denizcilik merkezi olan Gelibolu, 1354 yılında Süleyman Paşa tarafından fethedilmesiyle Anadolu'dan buraya yerleştirilen ailelerce iskan edilmiş, tersanesi genişletilmiş ve bir deniz üssü haline getirilmiştir. İstanbul'daki Tersane-i Amire'den sonra Osmanlı Devleti'nin

² Bu konuda en ayrıntılı çalışmaları Piri Reis'i ve eserlerini açıklamaya-tanıtmaya yıllarını adayan Cevat Ülkekel yapmıştır. Ülkekel Kitab-ı Bahriye'nin nüshalarının karşılaştırılmasının yapılmasını ve nüshaların birarada basılması gerektiğini savunurken, Sarıcaoğlu Kitab-ı Bahriye'nin tıpkıbasımının açıklama bölümünde bu konuya değinmekte, Duggan da Kitab-ı Bahriye'nin basımları ve çevirileri arasındaki farklılıklarının ortaya çıkarılması ve çelişkilerin giderilmesine dikkat çekmektedir. [Ülkekel, 2007: 697](#); [Piri Reis 2014: 15](#); [Duggan, 2014: 340-342](#).

³ Piri Reis eserine "Bahriyye" demiş olmasına rağmen, kitabın serlevhasında (başlık) ve katalog-kayıtlarda "Kitab-ı Bahriyye" olarak geçmesi nedeniyle bu isim kullanılmaktadır.

ikinci büyük tersanesi ve deniz üssü olan Gelibolu, birçok denizci gibi Piri Reis'in de yetişmesine ve coğrafya-deniz bilimini öğrenmesine zemin hazırlamıştır. Piri Reis'in ailesinin Osmanlı Devleti'nin iskan siyaseti çerçevesinde Karaman'dan gelerek Gelibolu'ya yerleştiği bilinmektedir. Doğum tarihinin kesin olmamakla birlikte 1465-1470 yılları arasında olduğu düşünülmektedir.⁴ Doğum tarihiyle ilgili bir kayıt olmamasına rağmen bu tarih aralığına kendisinin Kitab-ı Bahriye'de verdiği bilgilerden ve yeğeni olduğu Osmanlı Amiralî Kemal Reis (ö.1511) ile birlikte olduğu yıllara ait kayıtlardan ulaşılabilmektedir (Parmaksızoğlu, 1977: 566-569). Piri Reis kendi ismini Kitab-ı Bahriye ve 1513 ve 1528 tarihli I. ve II. Dünya Haritaları'nda "*Piri Reis bin el Hacı Muhammed (Hacı Mehmed oğlu Piri Reis)*" ve "*Reis-ül bahr Piri bin Muhammed (Mehmed oğlu Denizlerin Reisi Piri)*"⁵ olarak belirtmektedir. Piri Reis'ten ilk kez, denizci şair olarak tanınan Sinoplu Safai (d.1424-ö.1534) Tarih-i Feth-i Aynabahtı ve Moton eserinde, kendisinin de bizzat katıldığı seferde Haçlı donanmasıyla çatışmayı anlatırken "*Piri Reis*" (1500: v.40-45) olarak bahsetmektedir (Esin, 1985: 790-793). Seyyid Muradi (ö.1546?) Bahrname (1524?) ve Gazavat-ı Hayrettin Paşa eserlerinde "*Piri Kethüda*" ve "*Muhiddin Reis*" (1546: v.36,38) olarak bahsetmektedir ki, ifadeleri nedeniyle Kitab-ı Bahriye'yi Piri Reis'le birlikte yazdığı tartışmalarına yol açmaktadır. Aynı dönemde yaşamış olan ve Piri Reis gibi denizci olan Seydi Ali Reis (d.1498-ö.1562) Mirat-ül Memalik eserinde Piri Reis'ten Mısır Kaptanı "*Piri Bey*" (1560: v.5a) olarak bahsetmektedir. Katip Çelebi (d.1609-ö.1657) bir bibliyografya olan Keşfü'z-Zünun Esami'l-Kütüb ve'l-Fünun eserinde "*Piri Reis*" ve "*Ahmed ibn Ahmed el-Karamani*" (1653: v.224,1622); denizcilik eseri Tuhfetü'l Kibar Fi Esfari'l Bihar'da ise Kemal Reis'in yeğeni "*Muhyiddin Reis*" ve "*Piri Reis*" (1657: v.24b,49b,50a) olarak bahsetmektedir. Mehmed Süreyya (d.1845-ö.1909) Sicill-i Osmani'de "*Piri Muhyiddin Reis*" (1890-1897: II.44; 1996: 1335) olarak aktarmaktadır. Bursalı Mehmed Tahir (d.1861-ö.1924) Osmanlı Müellifleri'nde Piri Reis'i coğrafyacılar bölümünde "*Ahmed ibn Ali el-Hacc Muhammed el-Karamani Larandevi*" (1924:311) olarak tanıtmaktadır ve bu ismi Nevizade Atai'nin (d.1583-ö.1635) Osmanlı bilim adamlarının biyografilerini verdiği eserinden aktardığını belirtmektedir. Nevizade Atai'nin Hadaiku'l-Hakaik fi Tekmileti's-Şakaik eserinde bahsettiği Piri Reis (1635:363), Barbaros Hayrettin Paşa'nın öğretmeni olan Karamanlı farklı bir kişidir; ayrıca bu eser Taşköprizade Ahmed Efendi'nin (d.1495-ö.1561) Eş-Şakaiku'n Numaniyye fi Ulema-id Devleti'l Osmaniyye H.965/M.1558 eserinden zeyildir. Bu ismin, baba adı Muhammed (Mehmed) ve Karamanlı ifadelerini içermesi nedeniyle sonraki araştırmacılar tarafından Piri Reis'in ismi olarak kabul edildiği görülsede, diğer bilgilerin ışığında bu ismin başka bir kişiye ait olduğu anlaşılmaktadır (Ak, 2002: 313-319). İsmiyle ilgili bilgilerle birlikte bir diğer çelişkili konu, gençlik yıllarından itibaren kendisinden denizcilik öğrendiği, yanında seferlere katıldığı Kemal Reis'le olan akrabalığıdır. Kemal Reis, Kitab-ı Bahriye'nin 1520 tarihli I. Telifinin nüshalarında "*Hemşirezade-i Reis Gazi Kemal*"⁶, 1526 tarihli II. Telifinin nüshalarında "*Biraderzade-i merhum Reis Gazi Kemal*"⁷ olarak geçmektedir. Katip Çelebi, Piri Reis'ten "*Kemal Reis'in hemşirezadesi (kız kardeşinin oğlu)*" (1657: v.24b,49b) olarak bahsetmektedir. İbrahim Hakkı Konyalı, Piri Reis'in ismiyle ilgili diğer kullanımları ve Kemal Reis'in hemşirezadesi olduğunu reddeder; Kemal Reis'in hemşirezadesi olan Köse Muhyiddin Reis'in Piri Reis'le karıştırıldığını belirtir ve bu karışıklığın kaynaklarını açıklar (Konyalı, 1936: 5, 48, 71, 124). Bu durumda yine Piri Reis'in diğer eserlerine başvurulması gerekmektedir ki, 1513 ve 1528 tarihli I. ve II. Dünya Haritaları'nın kitabe bölümlerinde kendisini "*Biraderzade-i merhum Gazi Kemal Reis*" olarak tanıttığı ve Kemal Reis ile akrabalığını erkek kardeşinin oğlu olarak kesinleştirdiği görülmektedir. Dolayısıyla Piri Reis'in ismi ve ailesi hakkında farklı kaynakların farklı kabulleri vardır; kaynaklardaki konuyla ilgili bilgilerin çoğu zaman birbirinden alıntıyla ve yanlış aktarımla günümüze kadar ulaşması nedeniyle doğruluğu kesin değildir.⁸ Kesin olan, kendi eserlerinde kullandığı haliyle isminin "*Piri Reis*" ve kendisinin "*Kemal Reis'in erkek kardeşinin oğlu*" olmasıdır.

Piri Reis'in, Kemal Reis'in yanında genç yaşta başlayan denizcilik hayatı kendisinin Kitab-ı Bahriye'de verdiği bilgilerden öğrenilmektedir. Amcasının yanında katıldığı seferlerde farklı zamanlarda Akdeniz'in tüm kıyılarını dolaşmış; denizcilik ve coğrafya bilimini uygulayarak ve yaşayarak öğrenirken, Akdeniz'i çevreleyen kıyılarda ve adalardaki coğrafi özellikleri süreç içinde gözlemlemiştir. Eserinde belirttiği üzere Sultan II. Bayezid'in Kemal Reis'e Osmanlı Donanması'na katılması için emir

⁴ Piri Reis'in doğum tarihini Ülkekel 1465, İnan 1468, diğer araştırmacılar 1470 olarak vermektedir. Ülkekel, 2007: 10; İnan, 1992: 9; Orhonlu, 1970: 247; Sezgin, 2011: 464; Ezgü, 1964: 562; Piri Reis, 2002a: II.

⁵ İncelenen her iki nüshada ve dünya haritalarında da ifade ve yazım aynıdır. A. 2612, v.2a,43a,425b; TSMK. 642, v.2a,43a,417a. Piri Reis, 1513 Dünya Haritası, TSMK. Revan no:1633 ve 1528 Dünya Haritası, TSMK. Revan no:1824.

⁶ Piri Reis., *Kitab-ı Bahriye*, Nuruosmaniye Kütüphanesi No:2997, v.1b; İstanbul Deniz Müzesi No:990, v.2a.

⁷ İncelenen her iki nüshada ve dünya haritalarında da ifade ve yazım aynıdır. A.2612, v.2a; TSMK. 642, v.2a. Piri Reis, 1513 Dünya Haritası, TSMK. Revan no: 1633 ve 1528 Dünya Haritası, TSMK. Revan no: 1824.

⁸ Birçok yayında Piri Reis'in hem kimliğiyle hem de hayatıyla ilgili çok sayıda hatalı aktarma ve özellikle asıl eser incelenmediği için alıntılardan kaynaklanan ve birbirini tekrarlayan yanlış bilgiler yer almaktadır. Ancak bu makalenin konusu olmadığı için yanlışlara değinilmemektedir ve çalışmada Piri Reis hakkındaki bilgiler ilk kaynaktan verilmektedir.

verdiği H.900/M.1495 yılına⁹ kadar Akdeniz sularında, Afrika ve Avrupa kıyılarında bulunmuşlar, korsanlık faaliyetlerini sürdürmüşler ve zaferler kazanmışlardır. Bu süre içinde Kuzey Afrika'da Cezayir ve Tunus kıyılarında kışlarken, Fransa ve İtalya kıyılarındaki kalelere akınlar düzenlemişler; baskı ve tehlike altındaki Endülüs Müslümanları'nın İspanya'dan alınması ve güvenli yerlere taşınmasında görev almışlardır. Osmanlı-Venedik Deniz Savaşı'nda Kemal Reis'in filosunda yer alan Piri Reis, Moton (Metoni), Navarin (Pilos) ve Koron (Koroni) Kaleleri'nin 1500 yılındaki fetihlerinde gemi reisi olarak yararlılık göstermiş, *Sultan II. Bayezid'e fetih haberini götürmek üzere İstanbul'a döndüğünde saray tarafından Kemal Reis adına ödüllendirilmiştir (Ezgi, 1964: 562)*. Sonraki yıllarda Kemal Reis ile donanma bünyesinde çeşitli savaşlara katılan Piri Reis, bu seferler boyunca gözlemci ve bilim adamı olma sorumluluğuyla gördüğü, incelediği ve araştırdığı Akdeniz kıyılarının coğrafi özelliklerini kayıt altına almış ve haritalarını çizmiştir. Eserinde belirttiği üzere amcası, ustası, komutanı olan Kemal Reis'in H.917/M.1511 yılında denizde ölümüyle¹⁰ Gelibolu'ya çekilmiş; kitabı ve 1513 tarihli I. Dünya Haritası üzerine çalışmaya başlamıştır. Piri Reis ilk haritasını tamamlayarak, donanmayla 1517 yılında Mısır Seferi'ne katıldığı sırada Sultan I. Selim'e sunmuştur. Kitab-ı Bahriye'de, bu haritayı birçok kaynaktan yararlanarak hazırladığını, haritanın yapılış aşamalarını, sonrasında da sultan tarafından beğenilmesini açıklamaktadır ki¹¹, bu takdir ve ilgi özellikle coğrafya-denizcilik kitabının tamamlanmasında kendisine azim ve güç sağlamıştır. Mısır Seferi sonrasında yeniden Gelibolu'ya çekilen Piri Reis, kitabının ilk telifini H.927/M.1520 yılında tamamlamıştır. Ancak, geçmiş seferlerinde tuttuğu notları ve çizdiği haritaları bir araya getirmiş olsa da, Sultan I. Selim'e sunmayı düşündüğü kitabını kısmen yetersiz bulması ve bu sırada sultanın ölümü nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Sultan I. Süleyman'ın tahta geçmesiyle Osmanlı Donanması'nda yeniden görev alan Piri Reis Rodos Seferi'ne katılmış, 1524 yılında Mısır'da çıkan karışıklığı gidermek üzere yola çıkan Sadrazam Pargalı İbrahim Paşa'ya kılavuzluk yapmıştır¹². Deniz yolculuğu sırasında Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye'sinin ilk halini gören ve bu çalışmanın değerini fark eden sadrazam, Piri Reis'e eserini sultana sunması için destek vermiştir. Piri Reis kendi ifadesiyle kitabını beyaza/temize çekerek, güncelleyerek, yeni haritalar ekleyerek, Sadrazam Pargalı İbrahim Paşa aracılığıyla Sultan I. Süleyman'a H.931/M.1526 yılında sunmuştur¹³. Bugün Kitab-ı Bahriye'nin II. telifi olarak kabul edilen bu eseri takdirle karşılanan Piri Reis, yeni teknik ve bilgilerle 1528 tarihli II. Dünya Haritası'nı hazırlamış ve sultana sunmuştur. Piri Reis'in bu tarihten sonra ölümüne kadar olan sürede hayatıyla ilgili kendi kaydı yoktur. *1547 yılında Hint Filosu Kaptanlığı'na atanmış ve komutanlığındaki bu filoyla 1549 yılında Aden ve 1552 yılında Maskat'ı fethetmiştir (Orhonlu, 1970: 248)*. Katip Çelebi, Piri Reis'in Mısır Kaptanı olarak Aden'i ve Maskat'ı fethettiğini ve Hürmüz Boğazı'ndan donanma gemilerini çıkaramayıp Mısır'a döndüğünü, bunun üzerine idam edildiğini yazmaktadır (1657: v.49b,50a). Hürmüz Kuşatması'nda ve Portekizliler'e karşı yürütülen Hint Okyanusu faaliyetlerinde başarısız olduğu gerekçesiyle dönemin Basra Valisi Kubad Paşa ve Mısır Beylerbeyi Davut Paşa'nın saraydaki olumsuz siyasetleri üzerine 1554 yılında Mısır'da idam edilen Piri Reis, ardında eşsiz dünya haritaları ve kitabını bırakmıştır.

KİTAB-I BAHRİYE: YÖNTEM VE BULGULAR

Piri Reis, hayatının ilk yarısında gördüğü, incelediği ve araştırdığı Akdeniz coğrafyasını, coğrafya ve denizcilik alanında edindiği diğer bilgilerle sentezleyerek ve çizdiği haritaları da ekleyerek "*Bahriyye*" ismini¹⁴ verdiği eserini oluşturmuştur. Öncelikle kitabın yazılma nedeni belirlenmelidir. Piri Reis küçük yaşlardan itibaren içinde bulunduğu denizcilik bir meslek olarak değil, bu alandaki bilgilerini çevresine, meslektaşlarına ve gelecek nesillere aktarmayı bir yaşam tarzı ve görüşü olarak benimsemiştir. Bu görüş, eseri Kitab-ı Bahriye'nin hem varoluşunun, hem de içeriğinin temelini oluşturur. Piri Reis denizcilik ve coğrafya bilgisini bir kitap haline getirmeyi, sonradan ya da şartlar içinde düşünmemiş, hayatının akışı içinde bir bilim adamı disipliniyle kitabını oluşturacak bilgi, malzeme ve kaynakları toplamış ve zaman içinde düzenli bir şekilde bir araya getirmiştir. Bu nedenle Kitab-ı Bahriye, bir proje ya da talep üzerine hazırlanmış bir eser değildir. Bununla birlikte kitabın

⁹ "...Ki bir gün lutf idüb Bayezid Han, Bize gönderdi geldi emri ferman, Buyurmuş kim Kemal gelsün kapuma,....Dokuz yüzde gelüben tuttuk evtan..." İncelenen her iki nüshada da ifade ve yazım aynıdır. A. 2612, v.6a; TSMK. 642, v.6a.

¹⁰ "...Çün Kemal'ün ömri irdi ahire....On yedi yıl hizmet itdi şaha ol, Ta dokuz yüz on yedide gitdi ol..." İncelenen her iki nüshada da ifade ve yazım aynıdır. A. 2612, v.9a; TSMK. 642, v.9a.

¹¹ "...Anları da bile kayd idüb merhum ve mağfur Sultan Selim Han hazretlerinin bab-ı saadetmeatına nefsi-i Mısır'da verilüb makbul olmuş idi..." İncelenen her iki nüshada da ifade ve yazım aynıdır. A. 2612, v.3a; TSMK. 642, v.3a.

¹² "...Dokuz yüz otuz çün olmuşdı hicret....Süleyman cihan şahı yegane dimiş....Ki Mısır'a gide İbrahim Paşa....Dimişler ehli ray olan burada kulavuz da gerekür....Reis-ül bahr Piri bin Muhammed bilür nahsı vü hem ol gözledür sad..." İncelenen her iki nüshada da ifade ve yazım aynıdır. A. 2612, v.425ab; TSMK. 642, v.417ab.

¹³ "...Tamamlayıp yazdığım tarih dokuz yüz otuz ikiydi....Sadrazam İbrahim Paşa hük-m-i cihan muta ve emr-i vacib....Kitabı et tamam beyaza çekdim..." İncelenen her iki nüshada da ifade ve yazım aynıdır. A. 2612, v.3b; TSMK. 642, v.3b.

¹⁴ "...Dahi Bahriyye diyü ad eyledüm..." İncelenen her iki nüshada da ifade ve yazım aynıdır. A.2612, v.42b; TSMK.642, v.42b.

yazıldığı dönem olan 15. yüzyıl sonu ve 16. yüzyıl başı Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de bir güç haline geldiği, kara fetihlerinin deniz akınlarıyla desteklendiği, Akdeniz'de askeri hakimiyetin yanı sıra ticari hakimiyetin de sağlanmaya çalışıldığı bir dönemdir. Osmanlı Devleti, Akdeniz'de devlet kontrolünde sürdürülen korsanlık faaliyetlerini kurumsallaştırarak deniz gücü haline getirmeyi, böylelikle ana kıtalar arasındaki denizlerde de imparatorluk düzenini oluşturmayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu dönemde hem Akdeniz' de, hem de dünyanın bilinen diğer denizlerinde Osmanlı Donanması ile İtalyan, Portekiz ve İspanyol donanmaları arasında güç savaşı en üst seviyededir. Dolayısıyla denizcilik-coğrafya alanındaki daha önce dağınık halde bulunan bilgiyi ve deneyimi bir araya getirmek ve Türk denizcilerine aktarmak önemli bir çalışma alanıdır. Piri Reis de alandaki eksiği görmüş ve çalışmalarını bu yönde sürdürmüştür. Kitab-ı Bahriye tüm Akdeniz kıyılarına ait coğrafi bilgilerin yanı sıra, dünya denizleri ve okyanusları, seyir, denizcilik, haritacılık, astronomi, iklim hakkında içerdiği bilgilerle ve bir imparatorluğun yönetimine sunulmuş olmasıyla da dönemine ait resmi bir belge niteliğindedir. Böyle bir çalışmaya Piri Reis'in neden ihtiyaç duyduğu ve bilgileri neden kitap haline getirdiği yine eserinden çıkarılabilir. Kitabının mukaddime (giriş) bölümünde “*Der beyan-ı sebeb-i telif-i kitab*” başlığı altında eserin yazılma nedenini açıklamaktadır. Öncelikle kendi zamanına kadar bu kadar yararlı bir kitap yazılmadığını ve kitabın bu bilimle (denizcilik-coğrafya) uğraşanlara yarar sağlayacağını belirtmektedir. Ayrıca gezdiği-gördüğü yerlerle ilgili teknik ve coğrafi tüm bilgileri haritada göstermenin imkansız ve tüm bu bilgilerin yer aldığı bir haritanın da gemide kullanılmasının zor olduğunu, bu nedenle haritaları açıklamalarıyla birlikte verdiğini ve bunun büyük kolaylık sağlayacağını belirtir¹⁵. Nitekim bu tespitleri kanıtlanmıştır ki, kitabının I. ve II. telifleri, teliflerinin hemen sonrasında çoğaltılmış ve denizciler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Kitabın yazıldığı zamanın Osmanlı Devleti'nin kara ve denizlerde en etkin olduğu dönem olduğu; Akdeniz'de güç mücadelesine giren Osmanlı denizciliği için ayrıntılı ve doğru bilgi içeren bir yazılı ve kullanışlı bir kaynağa büyük ihtiyaç duyulduğu düşünüldüğünde Kitab-ı Bahriye'ye yönelik bu ilgi ve paylaşımın nedeni ortaya çıkmaktadır.

Piri Reis seferleri sırasında kaleme aldığı bilgileri hem kullanmakta, hem de zaman içinde geliştirmekte ve eksiklerini tamamlamaktaydı ki, bu alandaki kendinden önceki bilgilere ve aynı zamanda yeni edindiği bilgilere kitabında yer vermektedir. Kitabını iki safhada oluşturduğu söylenebilir; ilk safha daha önce aldığı notları bir araya getirerek oluşturduğu H.927/M.1520 yılına ait I. telifi, ikinci safha Sadrazam Pargalı İbrahim Paşa'nın desteğiyle sultana sunmak üzere hazırladığı H.932/M.1526 yılına ait II. telifi¹⁶. İlk telifini de sultana sunmak üzere hazırlamış olduğu düşünülse de, yine kendi ifadesiyle beyaza/temize çekilemediği ve Sultan I. Selim'in ölümü nedeniyle gerçekleştirilememiştir. Ancak bu telifin de Akdeniz dünyasında kopyalandığı ve yayıldığı görülmektedir. Piri Reis, kitabında da açıkladığı üzere süreç içinde yeni edindiği bilgileri ekleyerek, yeni teknikleri kullanarak ve eksikleri gidererek 1524-1526 yılları arasında yaklaşık iki yılda Gelibolu'da kitabının II. telifini tamamlamıştır¹⁷. Bu telifinin de çok sayıda kopyalandığı görülmekte ve her iki telifte ait nüshalardan günümüze çeşitli nitelikte 60 yazma ulaştığı düşünülmektedir¹⁸. Her iki telifin de nüshaları arasında farklılık bulunmaktadır: sayfa sayısı, içindeki haritaların içeriği ve sayısı, mukaddime (giriş), ana ve hatime (sonuç) bölümleri, çizim ve yazım nitelikleri, kullanılan dil ve tarz, tarihlendirme ve sınıflandırma vb.¹⁹ Kitabın I. telifi tamamıyla nesir (düz yazı), II. telifi ise nazım (ölçülü yazı) eklemeleriyle (mukaddime ve hatime bölümleri) ana bölümü nesir olarak hazırlanmıştır. Nüshalar içinde London British Library-Ms.Or.4131'de bulunan I.telifte 137 olan harita sayısı, Baltimore Walters Art Museum-Ms.W.658'de bulunan II.telifte 239 haritaya ulaşmaktadır. I. ve II. telifler arasındaki en büyük fark, I. telif içerik açısından doğrudan Piri Reis'in tarzını daha fazla yansıtırken, II. telif sultana sunulması nedeniyle sanatkarların katkısıyla koleksiyon kitabı haline gelmiş olmasıdır. Dolayısıyla sultana sunulan yazmanın kesin bir şekilde eserin II. telifine ait olduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte, saray sanatkarlarının eserin hazırlanmasında, yazım ve çizimlerinde katkısı olduğu düşünülse de²⁰ bilgi, tanım, kayıt ve çizimlerin doğrudan Piri Reis'e ait olduğu ve kitabın onun gözetiminde hazırlandığı bir gerçektir.

¹⁵ “ Sebeb-i telif-i kitab budur kim hazret-i padişah-ı alem penahun asitane-i devlet aşyanına ve der-i saadet bahşına tavayif-i dehr kamilleri envai fünundan tuhfeler getürmüşlerdür kim.... Derya iliminden ve mellahlar sanatından bir yadigar kitab telip eyledüm ki ilm-i mezkurda ta bu zamana gelince kimesne bu misalde müfid yadigar eylememişdür.... İş bu üslup üzerine Akdeniz kenarlarını, cezirelerini, limanlarını gezdüm.... Nice alametlerin hartıda göstermeye hizmetlenmeye kabil olmaya.... Bu fennün ehli olan kimesneler her işleri esen olup kılavuza gerek kalmaz....” İncelenen her iki nüshada da ifade ve yazım aynıdır. A. 2612, v.2b-3a; TSMK. 642, v.2b-3a.

¹⁶ Kitab-ı Bahriye'nin telif tarihleri kitapta yer alan bilgilerin dönemin diğer kayıtlarıyla karşılaştırılması sonucunda H.927/M.1520 ve H.932/M.1526 olarak kabul edilmektedir (Piri Reis, 2014: 9).

¹⁷ “....Makamatun eşkalın şerhleri ile Nefsi Gelibolu'da cem eyledim iş bu kitabı....” İncelenen her iki nüshada da ifade ve yazım aynıdır. A. 2612, v.3b; TSMK. 642, v.3b.

¹⁸ Kitabın nüshaları ve örnekleri hakkında farklı görüşler için bkzn: Piri Reis, 2002a: XL; Ülkekel, 2007: 12; Piri Reis, 2004: 8-12; Esiner-Özen, 1998: 20-22.

¹⁹ I. ve II. telifler arasındaki farklar için bkzn: Soucek, 1992: 265-266; Piri Reis, 2014: 9-12; Piri Reis, 2002a: XL-XLI.

²⁰ Bu konuda hem yazım bölümleri hem de harita çizimlerinin farklı kişiler tarafından yazıldığı/yapıldığına ait görüşler vardır. Bkzn: Yurdaydın, 1952: 144; İnan, 1992: 18; Ezgü,1964: 564; Ak, 2002: 317; Sarıcaoğlu, 2004: 12; Soucek, 1992: 276; Sütçüoğlu, 2019: 21-26; Topkapı Sarayı Hazineleri, 1988: 110, 123.

Kitab-ı Bahriye, Piri Reis'in yaklaşık kırkbeş yıl boyunca katıldığı seferler dolayısıyla incelediği Akdeniz kıyılarının coğrafi özelliklerini ve haritalarını içeren bir deniz kılavuzu ve coğrafya kitabıdır. Aynı dönemde hazırlanan haritalara ve denizcilik çalışmalarına bakıldığında, İtalyan, İspanyol ve Portekizliler tarafından seyirde kullanılmak üzere kıyıdaki limanlar, demiryerleri ve işaretleri gösteren çeşitli portolanlar ve isolariolar üretilmiştir. Ancak Avrupa'da üretilen portolan ve isolariolar parçalar halindedir, tüm Akdeniz kıyılarını kapsamaz ve genelde farklı kaynaklardan elde edilen derleme bilgileri içerir. Piri Reis'in kitabı ise doğrudan kendi gözlem, deneyim ve bilgilerine dayanarak çizdiği haritalara ve bu haritaları açıklamalarla destekleyen metinlere sahiptir. Kitab-ı Bahriye'deki haritalarla, portolanlar ve isolariolar arasında denizde kullanım alanı içinde işlevsel benzerlik bulunsa da, Kitab-ı Bahriye haritaları, derkenar bilgileri ve açıklama bölümleriyle farklılık yaratmaktadır. Kitaptaki haritalarda limanlar, demiryerleri, adalar, kayalıklar, pusula bilgileri gibi denizcilik öğeleri yer alırken, metin kısmında denizcilerin seyirlerini kolaylaştırmak amacıyla ayrıntılı coğrafi açıklamalar bulunur. Ayrıca kıyı hattındaki yerlerin iklim ve hava koşulları, su ve akarsuları, hayvancılık ve tarım, dini ve etnik yapısı, arkeolojisi ve tarihsel, siyasal ve sosyal yapısı, madenleri, ekonomik durumu ve yaşam biçimleri hakkında birincil kaynaktan bilgileri sistematik şekilde verir. Bu tür bir çalışmanın tek kitap halinde toplanması, hem içerik hem de biçimsel olarak döneminde bir yenilik ve ilktir²¹. Bu açıdan bakıldığında Kitab-ı Bahriye öncü ve nadir çalışmadır ki bu durum, bilinen ve bilinmeyen nüshaları parça, bölüm ve kitap olarak çok sayıda çoğaltılmış olmasının da nedenini oluşturur. Çeşitli tarihlerde çoğaltılan nüshaları döneminde ve sonrasında gördüğü değeri ve önemi kanıtlarken, günümüzde ise onu kültürel miras konumuna erdirmektir.

Piri Reis Kitab-ı Bahriye'de önce mekanlara ait bilgileri açıkladığını, sonrasında da haritalarını çizdiğini belirterek kitabını yazma yöntemini açıklamaktadır²². Kitap 4 bölümden oluşmaktadır ve konuların içeriğine bağlı olarak nazım ve nesir yazımının tercih edildiği görülür. Mukaddime içindeki bölümle hatime bölümü nazım, ana bölüm ise nesir halinde yazılmıştır. Piri Reis öncelikle denizcilik ve seyirle ilgili bilgilerin tamamıyla haritada aktarılamayacağını, bu nedenle bilgilerin yazılı hale getirilmesi gerektiğini belirtmektedir²³. Sonrasında ise pusula, harita ve rüzgarlarla ilgili bölümlerin nazımla yazılmasına rağmen, başta Akdeniz olmak üzere denizde seyir sırasında bilgilerden yararlanmada bu durumun zorluk yaratacağını, hızlı hareket edilmesi gereken zamanlarda özellikle geceleri kolaylık sağlaması için nesir halinde yazılmasının doğru olacağını belirtmektedir²⁴.

1. bölüm: Nesir halinde yazılmış olan bu bölüm 2. bölümle birlikte mukaddimeyi oluşturur. 1b-4a varaklarında 6 sayfa içinde 15 satır "*Besmele-Hamdele-Salvele-Medhiye*" ve 60 satır "*Der beyan-ı sebeb-i telif-i kitab*" yazımlarını içerir. Esere besmeleyle başlanmış, Allah'a hamd edilmiş, Hz. Muhammed'e ve ailesine övgüde bulunulmuş, eserin sunulduğu Sultan I. Süleyman'a övgüde bulunulmuş ve iktidarının devamı için dua edilmiştir.²⁵ Sonrasında kitabın yazılma nedenini, müellifini (yazarı), telif (yazım) tarihi ve yerini, düzenleme biçimini ve sürecini, önemini açıklayan "*Der beyan-ı sebeb-i telif-i kitab*" bölümü gelmektedir²⁶.

2. bölüm: 4a-43a varaklarında 78 sayfa içinde başlıklarla ayrılmış 23 fasıldan yani alt bölümden oluşan bu bölüm²⁷, çift sütun olarak nazım halinde yazılmıştır. Mefailün mefailün feülün ve failatün failatün failün ölçüsüyle yazılmış toplam 1107 beyitten oluşmaktadır²⁸. Denizcilikle ilgili genel bilgilerin verildiği bu bölüm, kaynakça, rüzgarlar, astronomi, pusula ve harita bilgisi, deniz ve okyanuslar, coğrafi keşifler, coğrafya ve denizcilik biliminin önemi konularını içermektedir. Konular fasıl olarak tanımlanmış ve başlıklarla ayrılmıştır. Fasillara göre konular şu şekilde özetlenebilir:

²¹ Kitab-ı Bahriye'nin dönemindeki etkisine ve öncülüğüne yönelik, Piri Reis'in kitabını hazırlarken Arap denizci Ahmed İbn Macid'in "*Kitab el-Fevaid fi Usulil Bahr vel Kavaid H.895/M.1490*" eserinden ve Latin haritacı Bartolomeo Dalli Sonetti'nin 1485 tarihli isolariosundan kopya ettiği/yararlandığı iddia edilmektedir. Ülkekel ise kitabında Sonetti'nin isolariolarından örneklerle Kitab-ı Bahriye haritalarını karşılaştırma yaparak bu görüşe karşı çıkmaktadır ve Piri Reis'in haritalarının teknik ve içerik olarak eşsiz olduğunu açıklamaktadır. Bknz: [El Sawy, 2014: 259-272](#); [Loupis, 2004: 36,68](#); [Loupis, 2009: 37-38](#); [Ülkekel, 2007: 689-671](#).

²² "...Evvvel her makamun şerhleri yazılıb, badehu ol mahallerin şekilleri kayd olundu...." İncelenen her iki nüshada da ifade ve yazım aynıdır. A. 2612, v.43a; TSMK. 642, v.43a.

²³ A. 2612, v.2b-3a; TSMK. 642, v.2b-3a.

²⁴ A. 2612, v.43a; TSMK. 642, v.43a.

²⁵ A. 2612, v.1b-2a; TSMK. 642, v.1b-2a.

²⁶ A. 2612, v.2b-4a; TSMK. 642, v.2b-4a.

²⁷ A. 2612, v.4a-43a; TSMK. 642, v.4a-43a.

²⁸ Çalışmalarda beyit sayısı 1114, 972, 1200, 1100, 1024 vb. olarak verilmektedir. Ancak eser üzerinde yapılan incelemede her iki nüshada da beyit sayısı 1107 olarak belirlenmiştir. Nazım bölümü ve edebi yönüyle ilgili bknz: [Eliaçık, 2014: 69-89](#).

Fasıl 1-2: Piri Reis kitabı yazma nedeni ve denizlerdeki faaliyetlerini, denizde gözlem ve deneyimin önemini anlatmaktadır.

Fasıl 3-4-5: Fırtına ve rüzgarları, pusulanın kullanımını anlatmaktadır.

Fasıl 6-7: Haritalar hakkında bilgi vererek kullanımı ve haritalarda yer alan işaretleri açıklamaktadır.

Fasıl 8: Kıtalar ve okyanusları tanıtarak 7 denizi anlatmaktadır.

Fasıl 9: Portekizliler'in coğrafi keşiflerini ve Hint Denizi'ne ulaşmalarını anlatmaktadır.

Fasıl 10-11-12: Bahr-i Azam (Okyanus) ve okyanusta ölçümlerden, dünyanın şekinden, enlem, boylam, ekvator ve kutuplardan bahsetmektedir.

Fasıl 13: Çin Denizi'nden bahsetmektedir.

Fasıl 14-15: Hint Denizi'nden, adalardan ve buradaki halktan, Portekizliler'in Hindistan'a giderken kullandıkları rüzgarlardan ve seferlerinden bahsetmektedir.

Fasıl 16: Bahr-i Pars'dan (Basra Körfezi) ve buradaki ticaretten bahsetmektedir.

Fasıl 17-18-19-20: Bahr-i Zenc'i (Hint Okyanusu) tanıtarak, adalardan ve buradaki halktan bahsetmektedir.

Fasıl 21-22-23: Bahr-i Mağrip'i (Atlas Okyanusu) anlatarak Amerika kıyılarının bulunışundan ve Cristoforo Colombo'nun kıtaya ulaşmasından, yerli halktan ve bu bölgelere Antilya (Antiller) dendiğinden bahsetmektedir.

Nazım halinde yazılmış olmasına rağmen oldukça açıklayıcı ve ayrıntılı bilgiler içeren bu bölüm, dönemin coğrafi, ekonomik ve kültürel bilgisine kaynakça oluştururken, coğrafya alanındaki gelişmeleri izleyen Osmanlı biliminin de ulaştığı seviyeyi göstermesi açısından önemlidir. Ana bölümün anlamını ve içeriğini destekleyen bilgileri, okuyanın ilgisini çekecek ve ezberlemeyi kolaylaştıracak şekilde ölçülü-uyaklı yazılmıştır. Bu bölümde ve hatime bölümünde nazım yazının tercih edilme nedeni, sultana sunulacak esere edebi bir özellik kazandırılmak istenmesi olabilir. Bu nedenle nazım bölümünün, diğer eserlerine benzerliği göz önüne alınarak şair Muradi tarafından yazıldığı düşünülmektedir²⁹. Bununla birlikte kitabın herhangi bir yerinde açık bir şekilde bu durum belirtilmemiş, bir ortak yazımdan bahsedilmemiştir. Anlaşılmaktadır ki, sunulacak makamın özelliği nedeniyle, daha önce de değinildiği üzere titiz ve ayrıcalıklı bir çalışma yapılması esas alınmış ve farklı bir sunuş-yazım niteliği yaratılmıştır. Bilindiği üzere sultana özellikle tuhfe (hediye) olarak sunulan eserlerde nazım kullanılması sıkça rastlanılmaktadır. Bu durum kullanılan bilgilerin ve eserin Piri Reis'in olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

3. bölüm: Nesir halinde yazılmış olan bu bölüm A. 2612 43a-424b ve TSMK. 642 43a-416b varaklarında 763 sayfayla kitabın ana bölümünü oluşturur. İçeriği bölümün başındaki 8 satır "*Der beyan-ı sebeb-i nesir*"³⁰ ve sonrasında 209 fasıl olarak ayrılmış alt bölümlerden oluşur³¹. Fasıl başlıkları altınla yazılmış ve yazı alanı çift cetvelle çerçevelenmiştir. Sayfalarda genelde 15 satır olarak akıcı, sade bir dille yazılmış olan alt bölümler, içerik olarak birbirine bağlıdır ve ardışık bilgilerle bütünü oluşturmaktadır. Fasıllar "*Vesselam*" ifadesiyle sonlandırılmış ve üçgen şeklinde cetvelle sınırlandırılmıştır. Akdeniz havzasındaki kıyı hattını içeren ülke ve bölgelerin coğrafi, oşinografik, hidrografik, iklimik/meteorolojik, topografik, fauna ve flora, sosyal, kültürel, ekonomik, tarihsel özellikleri aktarılmaktadır. Piri Reis kitabında, bilimsel bilgi doğrultusunda Akdeniz'de genel rota olarak belirlenen saat yönünün tersinde bir yol izleyerek kıyı alanlarını açıklamış ve haritalandırmıştır. Burada iklimik dolaşım ve karşılaşma kuşağında bulunan Akdeniz'deki hakim rüzgar ve akıntı sistemine uyulduğu görülmektedir. Kitapta Çanakale başlangıç ve bitiş kabul edilerek öncelikle Sultaniye ve Kilitbahir Kaleleri'nin anlatımıyla, Adalar Denizi'ndeki adalara geçilir. Daha sonra Yunanistan'ın kuzey kıyıları izlenerek Mora Yarımadası, Dalmaçya ve Adriyatik, İtalya, Fransa, İspanya kıyıları, Sicilya, Malta, Korsika, Sardunya, Balear Adaları izlenerek, Cebelitarık Boğazı'ndan Kuzey Afrika'ya geçilir; Fas, Cezayir, Libya, Mısır, Doğu Akdeniz kıyıları ve Nil Nehri, Kıbrıs, Girit ve Oniki Adalar, Anadolu'nun güney kıyıları izlenerek rota tamamlanır. Alana ait coğrafi bilgilerin ayrıntılı olarak açıklandığı fasılların sonuna aynı alana ait harita eklenmiştir.

²⁹ Muradi'nin H.930/M.1524? tarihli "Bahriye" eserindeki benzerlikler nedeniyle Kitab-ı Bahriye'nin de Muradi tarafından yazıldığına ilişkin görüşler bulunmaktadır. Özellikle Yurdaydın'ın, malzemesinin Piri Reis'e ait olmakla birlikte, kitabın Muradi'ye ait olduğuna yönelik açıklamaları bu tartışmanın temelini oluşturmaktadır (Yurdaydın, 1952: 145; İnan, 1992: 18; Ezgü, 1964: 564; Ak, 2002: 317; Soucek, 1992: 276; Gallota, 1988: 140-145).

³⁰ A. 2612, v.43a; TSMK. 642, v.43a.

³¹ A. 2612, v.43b-424b; TSMK. 642, v.43b-416b.

4. bölüm: “*Der beyan-ı ihtimam-ı kitab*” başlığıyla A. 2612 425a-428a ve TSMK. 642 417a-420a varaklarında 6 sayfa içinde çift sütun olarak nazım halinde yazılmıştır. Mefailün mefailün feulün ölçüsüyle yazılmış toplam 91 beyitten oluşmaktadır³². Hatime olarak kabul edilen bu bölümde 1. bölümde olduğu gibi eserin müellifi, telif tarihi ve yeri, düzenleme biçimi ve süreci, önemi açıklanırken, Piri Reis’in ağzından dualar ve temenniler yer almaktadır. Bölümün sonuna Marmara Adaları’nı içeren 3 harita eklenmiştir, ancak bu haritalara ait açıklama bulunmamaktadır.

Kitapta fasıllar olarak ayrılan alt bölümler makro ve mikro kompozisyonlarla iç içe geçmiş ve birbirini tamamlar niteliktedir. Mikro kompozisyon olarak her bölüm kendi içinde sonlandırılmış, aynı zamanda her bölümün başı ve sonu birbirine anlamsal ve biçimsel şekilde bölüm içi (intrastrüktürel) olarak bağlanmıştır. Makro kompozisyonda ise ardışık bölümler yine anlamsal ve biçimsel şekilde bölümler arası (interstrüktürel) olarak birbirine bağlanmıştır. Bunun yanı sıra kitabın bütününde birbirini izlemeyen bölümler arasında da zaman, mekan, maddi ve manevi öğelerde başlıklar, bilgiler, alıntılar, örnekler, haritalar vb. üzerinden bağlantı kurulmuştur. Kitabın bölümlerinden bu yapılar örnek verilirse;

“*İşit imdi fırtınanın aslını; Ferini babını faslını (oluşunu, gelişini, bölümlerini)*” bölüm başı³³, bir önceki bölüme atıfla başlayarak bölümler arası (interstrüktürel) bağlantı yapılmıştır. “*Öğren evvel pusula amalını; Dahi sonra hartinin ahvalini (önce pusula kullanmayı sonra harita okumayı)*” bölüm sonu³⁴ “*Eğer pusulayı sorarsan ne ola; Bu gemiciler dilinde ne ola*” bölüm başı³⁵, bölüm içi (intrastrüktürel) bağlantı yapılmıştır. “*Çeşme limanının önünde iki sığılık vardır, dikkat edilmelidir. Bu sığılıkların kenarından geçerken haritamıza bakılarak seyredilmelidir. Çeşme buradan Sakız Adası (Xios) yönünde 18 mildir.*” bölüm sonu³⁶ “*Sakız Adası (Xios) dağlık taşlık yerdir. Çevresi 124 mildir. En ünlü kalesi adanın güneydoğusunda Anadolu’ya karşıdır*” bölüm başı³⁷ bir önceki bölüme atıfla başlayarak bölümler arası (interstrüktürel) bağlantı yapılmıştır. “*Sakız Adası’nın (Xios) çevresini dolaşip tekrar kalesinin önüne gelip her yerini anlattık*” bölüm sonu³⁸ bölüm içi (intrastrüktürel) bağlantı yapılmıştır.

Eser denizcilere denizlerde yardımcı olması için hazırlanmış bir kılavuz olarak görülse de, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal bilgileri de aktarması nedeniyle döneminin diğer çalışmalarından ayrılır. Harita ve açıklamalarında verdiği denizciler için önemli ve işlevsel teknik bilgilerin yanı sıra, mekanların sosyal, kültürel, ekonomik, tarihsel bilgilerini de belirli bir metodoloji içinde aktarmaktadır. Bu, zaman, mekan, maddi (obje) ve manevi (süje) öğelerini içeren belirleme (description), tanımlama (definition), ölçme (measurement), sınıflandırma (classification) ve değerlendirme (evaluation) esaslarını kullanan klasik bilim metodolojisidir. Piri Reis’in yaklaşık 1480-1525 yılları içinde yaşadığı dönem, kitabın içeriğinin zaman ögesini oluşturur. Yaklaşık 45 yıllık bu süre, içerikte belirleme ve değerlendirme sürecini oluştururken, yazar aynı zamanda kendinden önceki tarihlere de atıfta bulunarak, geçmişle bağlantı kurarak, edindiği yeni bilgileri de ekleyerek güncelliği sağlamıştır. Akdeniz’in deniz alanı, adaları, kıyıları, şehir ve ülkeleri kitabın mekanını oluşturur, mekan açıklanırken tanımlama ve sınıflandırma yöntemleri kullanılmıştır. Kitabın haritaları, haritalardaki bilgileri içeren coğrafi, oşinografik, hidrografik, klimatik/meteorolojik, topografik, fauna ve flora bilgileri yani denizler, kumluklar, kayalıklar, akıntılar, kıyıları, dağlar, platolar, ovalar, akarsular, göller, bitki ve hayvanlar, rüzgar ve iklim özellikleri, şehirler ve yapılar, madenler kitabın maddi özelliklerini oluşturur. Bu öğelerin açıklanmasında ise tanımlama, ölçme, sınıflandırma yöntemleri kullanılmıştır. Kitapta insanlara ve bölge halklarına ait dini, ticari, idari ve beşeri özellikler, yani insan topluluklarının ırkları, dini inançları ve ibadetleri, yaşayış tarzları, nüfus miktarları, dilleri, ekonomileri ise manevi öğeleri oluşturur. İnsana ait özelliklerin açıklanmasında ise tanımlama ve değerlendirme yöntemleri kullanılmıştır. Kitabın metodolojik değerlendirmesi yapıldığında bilimsel yöntemlerin tamamının birbiriyle bağlantılı olarak kullanıldığı, dolayısıyla coğrafyanın temel ilkeleri olan nedensellik (causality), bağlantı (relation-movement), dağılım (location-place) ilkelerine³⁹ uygun şekilde bilgilerin aktarıldığı görülmektedir.

Kitab-ı Bahriye kültürlerarası geçiş alanı olan Akdeniz’de toponomi yani mekanların isimlendirilmesinin süreç içindeki değişimi ve diller arasındaki etkileşimi göstermesi alanında da eşsiz bir kaynaktır. Eserde o dönemde sıklıkla kullanılan edebi Arapça ve Farsça sözcüklere fazla yer vermeksizin sade ve öz Türkçe kullanılmıştır. Harita ve açıklamalarda coğrafi isimlerin

³² A. 2612, v.425a-428a; TSMK. 642, v.417a-420a.

³³ A. 2612, v.10a; TSMK. 642, v.10a.

³⁴ A. 2612, v.11b; TSMK. 642, v.11b.

³⁵ A. 2612, v.11b; TSMK. 642, v.11b.

³⁶ A. 2612, v.81b; TSMK. 642, v.81b.

³⁷ A. 2612, v.82b; TSMK. 642, v.82b.

³⁸ A. 2612, v.85b; TSMK. 642, v.84b.

³⁹ Coğrafyanın ilkeleri için bkz: Harvey, 1969; Doğanay, 1993.

yazımında mekanın siyasal ve kültürel aitliğine bağlı olarak Türkçe, Arapça, Latince ve Rumca (Yunanca) dilleri kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin bölgeye hakim olmasıyla birlikte önce Adalar Denizi, sonrasında da Akdeniz kıyılarında Türkçe isimlendirmelerin olduğu görülür (Nemlioğlu Koca, 2018: 237-254). İkinci dil ise Piri Reis'in Efrenc dilini olarak tanımladığı İspanyol, Fransız, İtalyanlar'ın kullandığı Latince kökenli Avrupa dilleridir. Üçüncü dil ise Bizans Devleti'nden Osmanlı Devleti'ne geçen halkın kullandığı Rumca'dır. Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da kullanılan Arapça ise alfabetiyle Osmanlı Devleti'nde dilin altyapısını oluşturur. Eserde yabancı dillerdeki tanım, yer isimleri ve terimlerin kendi dillerindeki değil, Türkçe imlaya uygun olarak duyulduğu-okunduğu gibi yazılmasına dikkat edilmiş, bazı yer isimleri ise mekanın kullanılan ismine ya da özelliğine bağlı olarak Türkçeleştirilmiştir. Bazı coğrafi isimlerde ise sinonimleri yani Türkçe karşılıkları verilmiştir. Eserden bu dönemde bölgedeki coğrafi isimlerin genelde Latince olup, Türk hakimiyetindeki alanların isimlerinin Türkçe ve az sayıda alanın isminin de Yunanca olduğu anlaşılmaktadır. Kav-Resi-Burun, Kastal-Hisar, İzle-Cezire-Ada, Pigos-Burç, Porto-Mars-Liman, Ayn-Pınar, Akva/Fiyo-Mai-Akarsu, Monto-Cebel-Dağ, Yali-Sahil-Kıyı vb. gibi Kitab-ı Bahriye'de coğrafi tanımlarda kullanılan Latince-Arapça-Türkçeyi içeren çok dillilik, Piri Reis'in dönemin dillerini bildiğini, kitabında bu dilleri geçişken şekilde kullandığını ve dil alanında bilimsel yazıma dikkat ettiğini göstermektedir. Eserdeki Türkçeleştirilmiş coğrafi isimlendirmelere örnek verilirse;

Tilos Adası'nın ismini Türkçe Alleki/Ilki, Yunanca Tilo, Avrupa dillerinde (Efrenc) Piskopye⁴⁰; Syros Adası'nın ismini Türkçe Sire, Yunanca Kapris, Avrupa dillerinde (Efrenc) Sude⁴¹, Becaye şehrinin ismini Türkçe Bici, Avrupa dillerinde (Efrenc) Boga⁴² olarak vermiştir. Psaras (İpsara) Adası'nın isminin balıkçı anlamına geldiğini⁴³; Pserimos (Keçi) Adası'na Rumlar'ın Kabronis/Kabros, Avrupalıların (Efrenc) İstermo dediğini ve keçi anlamına geldiğini⁴⁴; Kos (İstanköy) Adası'na yabancıların (Efrenc) Lanko dediğini ve uzun anlamına⁴⁵ geldiğini belirtmiştir. Ayrıca coğrafi isimlerin Türkçe karşılıklarını vermektedir: Kav Liyon-Aslan Burnu, Porto Moline-Değirmen Limanı, Monto Kamile-Deve Dağı, Seti Kavo-Yedi Burun, Resi Hinzir-Domuz Burnu, Kav Gate-Kedi Burnu, Kastalo Rozi-Kızıl Hisar, Kav İspada-Kılıç Burnu, Kav Felkon-Doğan Burnu, Tirostomi limanı-Üçağz limanı, Kastalo Lombardo-Top Hisarı, Kav Biyanko-Resi Ebyaz-Ak Burun, Porto Ferine-Un Limanı, Monto Roso-Kızıldağ, Porto Fino-Has Liman, Porto Seline-Tuz Limanı, İzle Kavalo-At Adası, Tiri Fontane-Üç Çeşmeler, Taranove-Yenişehir, Kav Vine-Bağlar Burnu vb. Kitab-ı Bahriye gemici dili olarak tanımlayabileceğimiz ifadeler içeren akıcı ve sade diliyle kolay anlaşılabilir olup, ayrıca coğrafya-denizcilik terimlerinin Türkçe olması ve yabancı sözcüklerin Türkçe karşılıkları açısından da kaynak eserdir⁴⁶. Akdeniz'deki ve dünyadaki birçok yer isminin Piri Reis tarafından Türkçe'ye kazandırıldığı düşünülebilir.

Portolan haritaları, özellikle Akdeniz'de deniz taşımacılığının gelişmesiyle denizde ihtiyaç duyulan seyir haritaları olarak ortaya çıkmıştır. Denizde bu haritaları kullananlar kıyı hattında sınırlı deniz alanında seyir için en uygun rotaları belirlemek, karada en iyi sığınma ve lojistik alanlarını bulmak ve limanlar arasında en kısa rotayı oluşturmak amacını taşıyorlardı. Merkezi pusula üzerinden 4, 8, 16, 32'li olmak üzere yönler doğrultusunda çizilen kerte hatlarıyla kartografik ağ sistemine sahiptirler (Şekil 21). Denizde kerte hatları üzerinden pusula yardımıyla rotalar en kısa mesafede belirlenir ve ölçülebilir. Pusula üzerinde Kuzey yönü ok/çengel/temren vb. ile belirtilir ve bazılarında rüzgar isimleri yazılıdır. Birçoğunda ölçek bulunmaz, ancak ölçek bulunanları özenli ve kaliteli olarak kabul edilir. Tuz ve neme dayanıklı olması için deri üzerine çizilirler. Bölge isimleri büyük kaligrafiyle, küçük yerleşmeler küçük kaligrafiyle yazılır. Coğrafi isimler kıyıya dikey şekilde, büyük şehirler ve limanlar kırmızı, küçük yerleşmeler siyah ile yazılır. Kıyıları kalın siyah/mavi hatla, akarsular siyah/yeşil hatla, adalar farklı renlerde boyalıdır. Kumullar ve sığıklar kırmızı, lagünler ve taşlıklar siyah noktalarla, kayalıklar siyah artı/haçla gösterilir. Birincil özellik olmasa da kuşbakışı görünümle kıyıda şehirlerin basit tasvirleri, boş alanlarda gemi çizimleri, bayrak, arma, simge ve şekiller, hayvan ve bitkilere de haritalarda yer verilir. Bununla birlikte Rönesans'ın etkisiyle bu haritalar estetik ve sanatsal özellikler eklenerek (manzara dokusu, renklerde çeşitlilik, altın boyama, simgesel desen ve süslemeler vb.) özellikle kral/sultan, devlet görevlileri/aristokratların ve koleksiyon sahibi sanatseverlerin beğenisine sunuldu. Bu haritalara sahip olmak coğrafi keşiflerin yapıldığı bir dönemde güç ve etki göstergesi oluştururken, aynı zamanda haritaların içeriğiyle de bir tür ideoloji propagandası yapılmasına olanak sağlıyordu (Keyvanian, 2010: 39-40;

⁴⁰ A. 2612, v.123a; TSMK. 642, v.123a.

⁴¹ A. 2612, v.132a; TSMK. 642, v.131a.

⁴² A. 2612, v.319a; TSMK. 642, v.316a.

⁴³ A. 2612, v.86b; TSMK. 642, v.85b.

⁴⁴ A. 2612, v.104a; TSMK. 642, v.104a.

⁴⁵ A. 2612, v.110b; TSMK. 642, v.110b.

⁴⁶ Osmanlı Devleti'nin son ve cumhuriyetin ilk dönemi deniz bilimcilerinden Ahmet Rasim Barkınay (1881-1950) Kitab-ı Bahriye'nin dilinin kendi dönemindeki dile göre çok daha öz Türkçe olduğunu, kullanılan bazı sözcüklerin (örneğin doruk=zirve-i cebel, Akdeniz=Bahri Sefid, gözlem yeri=tarassut mevkii vb.) çevrilmesi gerektiğini belirterek Piri Reis'in Türkçe kullanımına dikkat çekmiştir (Barkınay, 2005: 18).

Nicolai, 2016). Bu ortak özellikler üzerinden değerlendirildiğinde Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye'deki haritaları portolan haritalarıdır. Haritalar fasıllarda yer alan açıklamalara uygun şekilde, Akdeniz'de kıyı hattı boyunca saat yönünün tersinde bir rota doğrultusunda birbirini izlemektedir ve bu kullanımda kolaylık sağlamaktadır. Haritalarda ölçek bulunmamakla birlikte, haritanın kapsadığı alana göre farklı ölçeklendirme ve projeksiyon yöntemi kullanılmıştır. Tüm haritalar göz önüne alınarak değerlendirildiğinde bir kartografik genelleme yapıldığı söylenebilir yani haritalar düzlemsel şekilde birbirini izleyen yapıya sahiptir. Haritalarda 4 ya da 8'li kerte hatlarını içeren siyah mürekkeple çizilmiş rüzgargülleri bulunmaktadır ve Kuzey yönü siyah okla gösterilmiştir. Her haritadaki bu rüzgargülleri genel kartografik ağı parçası olarak bütünlük içerir (Şekil 21). Coğrafi isimler açıklamalardaki sıraya uygun, haritada okunuşu kolay olacak sıklıkta, kıyıya dik şekilde, siyah mürekkeple harekeli nesih halinde yazılmıştır. Portolan haritalarında coğrafi alanlara ait bilgiler genelde harita üzerinde derkenar olarak verilir, ancak Piri Reis Kitab-ı Bahriye'de bir yenilik yaratarak haritada derkenarlar vermekle birlikte bu alana sığdıramayan bilgileri metin kısmında ayrıntılı olarak açıklamıştır. Haritalarda kıyıda yer alan coğrafi öğeler günümüz lejant sistemine benzer şekilde renklendirilerek simgelerle belirtilmiştir; kıyı şeridi, kumullar, sığlık ve kayalık alanlar, koy ve körfezler, deltalar, lagünler, tuzlalar, boğaz, ada ve yarımadalar ayrıntılı olarak isimleri belirtilerek çizilmiştir. Kıyı kumulları ve sığlıklar kırmızı noktalar (...), lagünler, taşlıklar siyah noktalar (...), deniz içindeki kayalık alanlar siyah haç/artılar (+) ile gösterilmiştir ve işaretlerin anlamları yani lejantı yazım kısmında açıklanmıştır⁴⁷. Kıyı çizgisi 1-2 mm. kalınlığında kesintisiz, siyah ve altın hatla belirgin şekilde çizilmiştir. Adalar özellikle farklı parlak renklerde, gece görüşüne uygun şekilde boyanmıştır. Kıyıda dağlar özelliklerine göre renklendirilmiş, ova ve tarımsal alanlar ise ekili-dikili, ağaçlı olarak belirtilmiştir (Şekil 13-14). Bitki örtüsü iklimin karakteristik bitkileriyle (hurma, zeytin, çam vb.), akarsular koyu renk kalın çizgilerle ve kollarıyla birlikte yerel isimleri ve Türkçe anlamları verilerek çizilmiştir. Eserde çeşitli tür ve şekilde oldukça ayrıntılı gemi çizimleri bulunmaktadır. Kalyon/Karaka/Barça olarak adlandırılan yelkenli gemiler, Kadirga/Kalite/Kayık olarak adlandırılan çektiri gemiler özelliklerine ve kullanımına göre donanımlarıyla çizilmiştir. Haritalardaki gemilerin sayısı ve çizim nitelikleri Kitab-ı Bahriye'ye ayrıca önem kazandırmaktadır⁴⁸. Şehirler ayrıntılı olarak denizden yaklaşımla yükselen perspektifle sağlanan kompozisyon halinde, gerçekçi ve orantılı şekilde dönemin ikonografik öğeleriyle iki boyutlu olarak çizilmiş, şehirlerin yapısal özellikleri mimari bir bütünlük içinde verilmiştir. Kaleler, hisar ve surlar, köyler, harabeler, köprüler, değirmenler, kanallar, çeşmeler, kuyular, iskeleler, tersaneler, depolar, fenerler, dini yapılar bölgelerin yapısal özelliklerine göre belirtilmiş ve açıklanmıştır. Büyük, renkli ve kuleli kaleşehir çizimlerinin yanı sıra daha küçük hisar şeklinde çizimler de bulunmaktadır. Bu durum şehirlerin o dönemdeki büyüklüğünü ve önemini vurgulamaktadır. Ayrıca bozuk, yıkık şekilde antik şehirlere ya da harabelere ait çizimler ve Kuzey Afrika'da göçebe yerleşimlere ait çadır çizimleri de görülür (Şekil 9-10). Nil Nehri haritası ise Kahire ve çevresi, Piramitler, su yolları, delta bölgesi gibi ayrıntılarıyla eşsizdir (Şekil 11-12). Kitab-ı Bahriye Nil Nehri-Kahire Şehri A.2612 v.357a-TSMK.642 v.352a. Eser haritalarındaki coğrafi ve şehirsal öğeler, yapılar, gemi çizimlerinin yapısal çeşitliliği ve sayılarının fazlalığı ile benzersizdir (Şekil 17-18). Aynı döneme ait benzer çalışmalarda bu çeşitlilik ve miktar bulunmamaktadır.

Piri Reis'in haritaları çizim ve teknik olarak 15-16. yüzyıl portolan haritacılığında en iyi örnekler olarak görülmektedir ve bu nedenle döneminin bilimsel gelişmelerini izleyebilmemiz için belge niteliği taşır. Bu alanda kendisini teknik ve içerik olarak izleyen, kopya eden, çoğaltan ve geliştiren haritacıların varlığıyla bir *Piri Reis Okulu* oluştuğu düşünülebilir⁴⁹. Tüm özellikleri üzerinden değerlendirildiğinde Kitab-ı Bahriye, denizcilik kitabı olarak yazılmış olsa da bir coğrafya kitabıdır ve yazım düzeni ve şekli, kullanılan dil ve tarz, bilimsel yöntemi, haritalarının teknik ve kartografik özellikleriyle Osmanlı medeniyetinde bu alanda bilimsel öncü olarak görülebilir. Aynı zamanda yazıldığı 16. yüzyılın anlayışı çerçevesinde edebi ve sanatsal düzenlemesiyle sultana sunulmak üzere hazırlanmış bir koleksiyon eseri olarak kabul edilebilir.

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya 2612

Eserin intihzah (kopya) tarihi ve münthehsih (kopya eden) kaydı bulunmamaktadır. İç kapakta el yazısıyla Ayasofya 2612, numarasız 3. sayfada "*Kitab-ı Bahriyye*" yazmaktadır. V.1a'da ise el yazısıyla 429 varak, 2612 ve vakıf nüshası celilesi "*sultanı azam sultanül malikül bahrü berr hadimül haremeyni şerifeyn vessultan Sultan Gazi Mahmud Han vakf-ı sahih-i şer-i vakfedüb*"

⁴⁷ "...Şol dökündü dinilür taşlar ki var, Noktaları hep siyahla idir, Safi kumlu sığlara budur nişan, Kim dökülmüşdür kızıl nokta nişan, Bahr içinde şol görünmez taşları, Haç yazarlar ta kadimden bu işleri..." İncelenen her iki nüshada da ifade ve yazım aynıdır. A. 2612, v.14b; TSMK. 642, v.14b.

⁴⁸ Sütçüoğlu, Kitab-ı Bahriye gemilerini oldukça ayrıntılı olarak incelediği kitabında, gemilerin sanatsal özelliğinin ileri düzeyde olduğunu açıklayarak, gemilerin profesyonel bir nakkaş tarafından çizildiğini, bu kişinin aynı dönemde yaşayan Nakkaş Nigari olduğunu belirtmektedir (Sütçüoğlu, 2019: 16,21,38).

⁴⁹ Ülkekel, Piri Reis'in kitabı ve haritalarının hayattayken ve kendisinden sonra bu derece ilgi görmesinin ve kopyalanmasının doğal sonucu olarak bir Bahriye Haritacılığı Okulu oluştuğunu belirtmektedir (Ülkekel, 2007: 737).

yazmaktadır ve 3 mühür bulunmaktadır (Şekil 3). Mühürlerden biri Sultan I. Mahmud'a ait vakıf mührü (Umur, 1980: 248), diğerleri ise müfettiş Ahmed Şeyhzade'ye ait vakıf ve kütüphane mühürleridir. Topkapı Sarayı hazinesinde bulunan sultani yazmalardan olan eserin 1730 yılında tahta çıkan Sultan I. Mahmud tarafından 1740 yılında yaptırılan Ayasofya Cami Kütüphanesi'ne şahsen vakfedildiği bilinmektedir. Bu kütüphanedeki eserler 1967-1968 yılında Ayasofya Koleksiyonu olarak Süleymaniye Kütüphanesi'ne devredilmiştir⁵⁰.

Eser 429 varak yazma, baş ve sonda 4 varak numarasız ve boş olmak üzere toplam 866 sayfadan oluşmaktadır. Varak numaraları a sayfalarında üst köşede yer almaktadır; sayfalarda numaralandırma doğrudur ve eksik sayfa bulunmamaktadır. Tüm varaklar aherlidir ve karışık zeminli kağıt yapısı nedeniyle Doğu-Türkiye üretimi olduğu düşünülmektedir⁵¹. Varaklarda çatlama görülmediği için aherlemenin kaliteli olduğu anlaşılmaktadır. Varakların bazılarında nemlenme ve su lekeleri görülmektedir.

215x324 mm. ölçüsünde olan kitabın cildi kahverengi deriden ve mikleplidir; yıpranmış ve sırtı aşınmıştır. Cilt üzerinde kapaklarda şemse, zencirek ve köşebent süslemeleri bulunmaktadır.

Eserde fihrist bulunmamaktadır.

Sayfalarda yazı bölümü, genelde 15 satırlı, 118x183 mm. ölçüsünde ve tüm sayfalarda altına boyalı çift cetvelle çerçevelidir. Yazı hareketli nesihle siyah mürekkeple, fasıl başlıkları altınla yazılmıştır. Nesih hattı özenlidir, bazı sayfalarda kaligrafi daha küçüktür.

Besmele-Hamdele-Salvele-Medhiye bölümünü içeren zahriye sayfası 1b-2a varaklarında 15 satır nesir yazıdan oluşmaktadır.

"Der beyan-ı sebeb-i telif-i kitab" bölümü 2a-4a varaklarında 60 satır nesir yazıdan oluşmaktadır.

Mefailün mefailün feulün ve failatün failatün failün ölçüleriyle yazılmış olan nazım bölümü 4a-43a varaklarında çift sütun halinde 23 fasıl ve 1107 beyitten oluşmaktadır.

"Der beyan-ı sebeb-i nesir" bölümü 43a varağında 8 satır nesir yazıdan oluşmaktadır.

Ana bölüm 43b-424b varaklarında 209 fasıl nesir yazıdan oluşmaktadır. Fasıl başlıkları altınla yazılmış ve çift cetvelle çerçevelenmiştir. Fasıllar "Vesselam" ifadesiyle sonlandırılmış ve üçgen şeklinde cetvelle sınırlandırılmıştır. Ana bölüm içinde bazı büyük şehirlerin örneğin Roma, Gayite (Gaeta), Tare Gone (Tarragona), Parselonya (Barselona), Narbone, Koliyori (Colera), isimleri altınla yazılmıştır.

"Der beyan-ı ihtimam-ı kitab" başlığıyla hatime bölümü, mefailün mefailün feulün ölçüsüyle nazım halinde 425a-428a varaklarında çift sütun halinde 91 beyitten oluşmaktadır.

Eserde 229 sayfada 219 portolan türü harita bulunmaktadır⁵². Haritalar dönemin çizim özelliklerine uygun şekilde ikonografik resimlendirmelerle genelde tek sayfa olarak yer alır. Haritaların tamamında siyah mürekkeple çizilmiş kuzeyi okla belirtilen dairesel pusula bulunmaktadır ve bazı haritalarda pusula çizgilerinde yön isimleri yazılmıştır. Hiçbir haritada ölçek ve lejant bulunmamakla birlikte, yapılan inceleme sonucunda kitabın sayfa ölçüsüne uygun şekilde bir ölçeklendirme uygulandığı görülmektedir. Haritalar planimetrik olarak gerçeğe daha yakındır ve genel projeksiyon hataları TSMK.642'ye oranla daha azdır (Şekil 5-6). Kıyılar altın hatla, coğrafi öğeler yoğun renklendirmeye, perspektif olmaksızın çizilmiştir. Sulu boya tekniğiyle kaliteli bir işlemeye yapılan boyalarda çatlama görülmemektedir. Şehirsel-mimari ve coğrafi öğeler mümkün olduğunca ayrıntılı olarak, hacimlendirilerek, isimleri ve ilgili açıklamalarıyla birlikte verilmiştir. Eser üzerinde yapılan incelemede haritalarda 133 kaleşehir, 820 kale/hisar, 133 köy, 210 kalyon/karaka/barça, 392 çektiri, 25 köprü, 206 çeşme-kaynak, 199 dini yapı, 18 değirmen, 148 liman tesisi, 108 harabe çizimi bulunduğu tespit edilmiştir.

Kitabın zahriye 1b sayfasındaki serlevha çift cetvelli çerçeveye sınırlanan ve birbirinden ayrılan iki enine dikdörtgen bölümden oluşmaktadır (Şekil 1). Her iki bölümde 16. yüzyıl Osmanlı tezhip sanatının desen düzeni uygulanmıştır. Tüm

⁵⁰ Kitab-ı Bahriye Süleymaniye Kütüphanesi katalog kaydı; Erünsal, 1991: 212-213.

⁵¹ Aherleme-Aharlama el üretimi kağıtların bitkisel ve hayvansal maddeler kullanılarak dayanıklı hale getirilmesi ve üzerine yazı ya da resim yapılması işlenmesidir. Yazım sırasında hataların düzeltilmesi, zeminin pürüzsüzleştirilmesi, kağıdın emiciliğinin azaltılması ve korunması amacıyla aherleme işlemi yapılırdı. Bknz: Derman, 1988: 485.

⁵² Çalışmalarda harita sayısı 229, 215, 223, 218 olarak verilmektedir. Bunun nedeni Nil Nehri, Sardunya ve Marmara Adaları haritalarının ayrı ya da tek harita olarak kabul edilmesidir. Bu haritalardaki ölçek, yön ve gösterim alanı bilgilerinin farklılığı göz önüne alınarak sayı verilmelidir. Dolayısıyla eser üzerinde yapılan incelemede her iki nüshada da harita sayısı 219 olarak belirlenmiştir. Ülkekel, 2007: 562; Sarıcaoğlu, 2004: 15; İnan, 1992: 19; Piri Reis, 2002a: XLVI.

zemin şemse dışında helezoni şekiller üzerindeki pençler ve yapraklarla dolguludur. Pençlerde mavi, pembe, turuncu, yeşil, sarı kullanılarak desene canlılık kazandırılmıştır. Daha geniş olan alttaki bölümün ortasında yer alan enine salbekli şemsenin içinde beyaza boyalı şekilde sunuş eserlerinde kullanılan ifadeyle “*Haza Kitab-ı Bahriyye*” olarak kitabın ismi yazılıdır. Şemsenin köşebentlerle arasında kalan bölümde yer alan helezoni şekillerin üzerleri pençlerle tezyin edilmiştir. Şemseyle köşebentler arası zemin lacivert ve altına boyanmıştır. Köşebentlerde ise rumiler ve helezoni şekiller üzerindeki hatayiler deseni tamamlar. Serlevhanın üst bölümü alt bölüme göre daha dar olup, tığlarla sonlanır. Bu bölümde ayrılma rumilerle oluşturulmuş, yürek şeklini andıran bölümlerde zemin altına, diğer bölümlerde zemin laciverte boyalıdır. Lacivert zeminli bölümde rumiler birleşerek palmet şeklini alırken, altın zeminli bölümlerle de bağlantı sağlanmıştır. Palmet şekillerin orta bölümlerinde hatayiler, yürek şekilli bölümlerin alt kısmına doğru ayırma rumiler bağlantı özelliğinde kullanılmıştır. Serlevha karakteristik özellikler açısından 16.yüzyıl başlarına tarihlendirilebilir. Kitabın cildi 16. yüzyıl Osmanlı cilt sanatı özelliğinde kahverengi deriden ve miklepli, süslemeli ancak yıpranmış durumdadır. Cilt üzerinde kapaklarda şemse, zencirek ve köşebentler kullanılmıştır. Kapak ve sırt zencirekli çerçeveye sınırlandırılmıştır. Kapaklarda ortada konumlandırılan boyuna oval salbekli şemsenin içi yaprak, gonca, penç ve helezoni hatlar üzerinde hatayilerle süslenmiştir. Köşebentlerde de aynı desenler görülür. Miklepteki şemse dairesel olup, hatayilerle süslenmiştir.⁵³

Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Koleksiyonu 642

Eserin intihzah (kopya) tarihi ve müntehsih (kopya eden) kaydı bulunmamaktadır. İç kapakta el yazısıyla “*Musavver Kitabı Bahriyye*” yazmaktadır. V.2a’da Sultan III. Ahmed’e ait mühür bulunmaktadır (Umur, 1980: 243; Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri Sergisi Kataloğu, 1979: 4) (Şekil 4).

Eser 427 varak yazma, baş ve sonda 3 varak numarasız ve boş olmak üzere toplam 860 sayfadan oluşmaktadır. Varak numaraları a sayfalarında üst köşede yer almaktadır; sayfalarda numaralandırma 82. varaktan itibaren hatalı olarak devam etmektedir. Tüm varaklar aherlidir ve karışık zeminli kağıt yapısı nedeniyle Doğu-Türkiye üretimi olduğu düşünülmektedir. Varaklarda çatlama görülmediği için aherlemenin kaliteli olduğu anlaşılmaktadır. Varakların bazılarında nemlenme ve su lekeleri görülmektedir.

215x315 mm. ölçüsünde olan kitabın cildi vişneçürüğü renkli deriden ve mikleplidir, kapaklar iç kağıdı ebruludur. Cilt üzerinde kapaklarda şemse, zencirek ve köşebent süslemeler bulunmaktadır.

Eserin başında numarasız varaklarda 3 sayfa olarak fihrist bulunmaktadır. Fihrist, çift cetvelle çerçevesi, siyah ve kırmızı mürekkeple yazılıdır ve 212 fasıl halinde haritaların varak numaralarını içermektedir. Varak numaraları haritaları değil fasılları belirttiği için hatalıdır.

Sayfalarda yazı bölümü, genelde 15 satırlı, 124x192 mm. ölçüsünde ve tüm sayfalarda altına boyalı çift cetvelle çerçevesidir. Yazı hareketli nesihle siyah mürekkeple, fasıl başlıkları altınla yazılmıştır. Nesih hattı özenlidir, ancak bazı sayfa ve haritalarda altın boyamada dağılma ve bozulmalar görülmektedir.

Besmele-Hamdele-Salvele-Medhiye bölümünü içeren zahriye sayfası 1b-2a varaklarında 15 satır nesir yazıdan oluşmaktadır.

“*Der beyan-ı sebeb-i telif-i kitab*” bölümü 2a-4a varaklarında 60 satır nesir yazıdan oluşmaktadır.

Mefailün mefailün feülün ve failatün failatün failün ölçüleriyle yazılmış olan nazım bölümü 4a-43a varaklarında çift sütun halinde 23 fasıl ve 1107 beyitten oluşmaktadır.

“*Der beyan-ı sebeb-i nesir*” bölümü 43a varığında 8 satır nesir yazıdan oluşmaktadır.

Ana bölüm 43b-416b varaklarında 209 fasıl nesir yazıdan oluşmaktadır. Fasıl başlıkları altınla yazılmış ve çift cetvelle çerçevesiyle yazılmıştır. Fasıllar “*Vesselam*” ifadesiyle sonlandırılmış ve üçgen şeklinde cetvelle sınırlandırılmıştır. Ana bölüm içinde bazı büyük şehirlerin örneğin Hanya (Xania), Ayas, Ramla, Birniki-Bingazi, Hammamet, Tunus, Cicel, Denye (Denia), Alekante (Alikante), Roma, Gayite (Gaeta), Tare Gone (Tarragona), Parselonya (Barselona), Narbone, Koliyori (Colera) isimleri altınla yazılmıştır.

“*Der beyan-ı ihtimam-ı kitab*” başlığıyla hatime bölümü, mefailün mefailün feülün ölçüsüyle nazım halinde 417a-420a varaklarında çift sütun halinde 91 beyitten oluşmaktadır. Sonunda tarih olarak yazılmış 932 rakamı bulunmaktadır ve bu yazı asıl metinden farklıdır, sonradan eklendiği düşünülmektedir.

⁵³ Eserlerin sanatsal değerlendirmeleri Prof.Dr. Candan Nemlioğlu tarafından yapılmıştır.

Eserde 229 sayfada 219 portolan türü harita bulunmaktadır⁵⁴. Haritalar dönemin çizim özelliklerine uygun şekilde ikonografik resimlendirmelerle genelde tek sayfa olarak yer alır. Haritalarda siyah mürekkeple çizilmiş kuzeyi okla belirtilen dairesel pusula bulunmaktadır ve bazı haritalarda pusula çizgilerinde yön isimleri yazılmıştır. Hiçbir haritada ölçek ve lejant bulunmamakla birlikte yapılan inceleme sonucunda kitabın sayfa ölçülerine uygun şekilde bir ölçeklendirme uygulandığı görülmektedir. Bazı haritalarda örneğin Yavuzca (Sifnos), Ebugur (Abukir), Cirbe (Cerbe), Ciniviz (Genova), Mora Piyade yerşekillerinin çiziminde eksikler bulunmaktadır; bazı haritaların örneğin İstindin (Tinos), Mokene (Mikonos), Sire (Syros), Nakşa (Naksos)(Şekil 7-8), Ebugur (Abukir), Gelibolu (Gallipoli), Porto Permore (Premuda), Kefalonya (Kefalonia) konumlandırılmasında hatalar tespit edilmiştir (Şekil 15-16). Kitab-ı Bahriye Kefalonya/Kefalonia Adası A.2612 v. 161b-TSMK.642 v. 160b. Şehir çizimlerinde karakteristik tanımlanan öğelerin bazılarında hatalar görülmektedir. Örneğin, Venedik haritasında San Marco Bazilikası'na ait çan kulesi kilisenin Batı tarafında çizilmiştir. Denizden yaklaşımda gerçekte çan kulesi kilisenin Doğu tarafında yer almaktadır ve A.2612 nüshasında Doğu tarafta çizilmiştir (Şekil 19-20). Kıyıları altın hatla, coğrafi öğeler yoğun renklendirmeye, perspektif olmaksızın çizilmiştir. Sulu boya tekniğiyle kaliteli bir işlemeyle yapılan boyalarda çatlama görülmemektedir. Şehirsel-mimari ve coğrafi öğeler mümkün olduğunca ayrıntılı olarak, hacimlendirilerek, açıklamalarıyla, isimleri ve ilgili açıklamalarıyla birlikte verilmiştir. Eser üzerinde yapılan incelemede haritalarda 126 kaleşehir, 815 kale/hisar, 187 köy, 235 kalyon/karaka/barça, 394 çehtiri, 27 köprü, 187 çeşme-kaynak, 199 dini yapı, 18 değirmen, 148 liman tesisi, 105 harabe çizimi bulunduğuna tespit edilmiştir.

Kitabın zahriye 1b sayfasındaki serlevha çift cetveli çerçeveye sınırlanan ve birbirinden ayrılan iki enine dikdörtgen bölümden oluşmaktadır (Şekil 2). Her iki bölümde 16. yüzyıl Osmanlı tezhip sanatının desen düzeni uygulanmıştır. Tüm zemin şemse dışında helezoni şekiller üzerindeki pençler ve yapraklarla dolguludur. Pençlerde mavi, pembe, turuncu, yeşil, sarı renkleri kullanılarak desene canlılık kazandırılmıştır. Daha geniş olan alttaki bölümün ortasında yer alan enine salbekli bölüm tam bir şemse görünümünde olmamakla birlikte, içinde beyaza boyalı şekilde sunuş eserlerinde kullanılan ifadeyle "*Haza Kitab-ı Bahriyye*" olarak kitabın ismi yazılmıştır. Bu ana bölüm altına boyalı olup köşebentlerde de devam etmektedir ve üzerinde pençlerle tezyin edilmiş helezoni şekiller bulunmaktadır. Köşebentlerde ise rumiler ve helezoni şekiller üzerindeki hatayiler deseni tamamlar. Aralardaki üst ve alt alanların zemini laciverte boyanmıştır. Serlavhanın üst bölümü alt bölüme göre daha dar olup, tığlarla sonlanır ve ayrılma rumilerle oluşturulmuştur; ana zemin altın, yürek şeklini andıran dört parça bölüm ise laciverte boyalıdır. Altın zeminli bölümde rumiler birleşerek palmet şeklini alırken, lacivert zeminli bölümlerle de bağlantı sağlanmıştır. Palmet şekillerinin orta bölümlerinde hatayiler, yürek şekilli bölümlerin üst kısmına doğru ayırma rumiler bağlantı özelliğinde kullanılmıştır. Serlevha karakteristik özellikler açısından 16. yy. sonlarına tarihlendirilebilir. Kitabın cildi 16. yüzyıl Osmanlı cilt sanatı özelliğinde vişneçürüğü renkli deriden ve miklepli, süslemeli ve kondisyonu iyi durumdadır. Cilt üzerinde kapaklarda şemse, zencirek ve köşebentler kullanılmıştır. Kapak ve sırt zencirekli çerçeveye sınırlandırılmıştır. Kapaklarda ortada konumlandırılan boyuna oval salbekli şemsenin içi yaprak, gonca, penç ve helezoni hatlar üzerinde hatayilerle süslenmiştir. Köşebentlerde de aynı desenler görülür. Miklepteki şemse dairesel olup, hatayilerle süslenmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

İki nüshanın da haritalarında çizim farklılıkları görülmektedir. TSMK.642 nüshasında gemi çizimleri sayısal olarak fazlayken, A.2612 nüshasında şehir-kale-hisar çizimleri fazladır. TSMK.642 nüshasında mimari öğeler ve özellikle dini yapılar daha Avrupalı tarzda çizilmiştir. Bu durum Osmanlı resminde ya da minyatüründe 16. yüzyıl ikinci yarısında görülen tarz değişikliğinin etkisi olarak yorumlanabilir. TSMK.642 nüshasında A.2612'ye göre bazı haritalarda öğelerin (dağlar, kale-hisarlar, akarsular vb.) çiziminde eksikler, bazı haritalarda konumlandırma (planimetrik) hataları görülmektedir. A.2612'de yer alan haritaların ve üzerindeki şekillerin daha doğru çizildiği, konumlandırıldığı ve tarz olarak 16. yüzyıl başı Osmanlı haritacılığı ve süslemeciliğine yakın olduğu söylenebilir.

Tezhip, hat ve kullanılan malzeme değerlendirildiğinde TSMK.642 nüshası A.2612 nüshasıyla aynı sanatsal özellikleri gösterir, ancak TSMK.642 nüshasında daha fazla altın kullanılmış olup, desen, süsleme, harita, şekil görselliği daha ön plandadır. TSMK.642 nüshası karakteristik özellikler açısından 16. yüzyıl sonlarına, A.2612 nüshası 16. yüzyıl başlarına tarihlendirilebilir. Süslemeler ve kullanılan malzeme değerlendirildiğinde TSMK.642 nüshasının cildi, A.2612 nüshasıyla benzer sanatsal özellikleri göstermektedir, ancak TSMK.642 nüshasının kondisyonu daha iyidir. Nitekim İbrahim Hakkı Konyalı TSMK.642 nüshayı Topkapı Sarayı Hazine Kütüphanesi'nde gördüğünü ve nüshanın diğerlerine oranla daha temiz ve

⁵⁴ Çalışmalarda harita sayısı 215 ve 221 olarak verilmektedir (Piri Reis, 2014: 15; Sarıcaoğlu, 1997: 211; Sarıcaoğlu, 2013: 51; Soucek, 1992: 291).

yıpranmamış olduğunu (Konyalı, 1936: 125), Fehmi Edhem Karatay ise bu nüshanın nefis bir eser olduğunu belirtmektedir (Karatay, 1961: 1336).

Kitab-ı Bahriye'nin TSMK.642 ve A.2612 nüshaları değerlendirilen ölçütler üzerinden karşılaştırıldığında benzer özellikler göstermektedir. Her iki nüsha da kayıtlarda da geçtiği üzere Topkapı Sarayı Hazinesi'nde yer almakta olup, sultani yazmaların özelliklerine sahiptir. Eserlerin telif tarihi aynı döneme, 16. yüzyıla tarihlendirilebilir. Bununla birlikte A.2612 nüshasının daha önce yapıldığı, nüshaların birbirinden kopya edildiği ve metin kısımlarının aynı olduğu görülmektedir. Her iki nüshanın da birbirine yakın tarihlerde hazırlandığı düşünüldüğünde ise, nüshaların iki ayrı sultana, Sultan I. Süleyman ve Sultan II. Selim ya da Sultan III. Murat'a sunulmak üzere hazırlandığı görüşüne varılmıştır. Cevat Ülkekel iki nüshanın aynı koldan geldiğini, büyük benzerlik içinde olduğunu ve birbiriyle eş özellikler taşıdıklarını belirtmektedir (Ülkekel, 2007: 229).

Kitab-ı Bahriye 15-16. yüzyıl döneminin Akdeniz coğrafyasını sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi bilgileri de içeren şekilde, Piri Reis'in doğrudan kendi gözlem, deneyim ve bilgilerine dayanarak aktardığı, bu bilgileri harita çizimleriyle desteklediği bir coğrafya kitabıdır. Bu özellikleriyle *Osmanlı medeniyetinde hazırlanmış ilk coğrafya kitabı* olduğu söylenebilir. Eserin gördüğü ilgi ve değeri yazıldığı dönemde ve sonrasında çoğaltılan nüshalarından anlaşılırken, günümüze ulaşan tüm nüshalarıyla kültürel miras olarak kabul edilmesini sağlamaktadır. Eserin nüshalarının olabildiğince bir araya getirilerek bir komisyon tarafından değerlendirilmesi ve üzerinde incelemeler yapılması, Piri Reis'in ve eserlerinin spekülasyonlardan uzak ve bilimsel şekilde hak eden değeri kazanmasını sağlayacaktır.

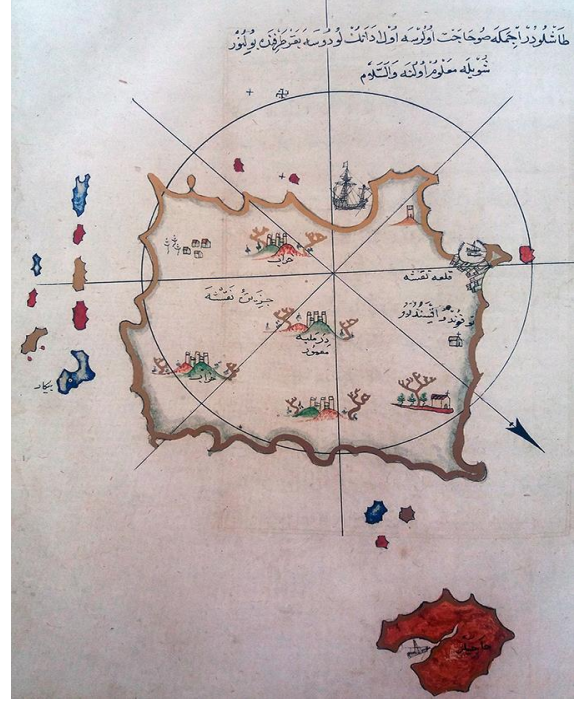
Şekil 1: Kitab-ı Bahriye Zahriye sayfası A.2612 v.1b

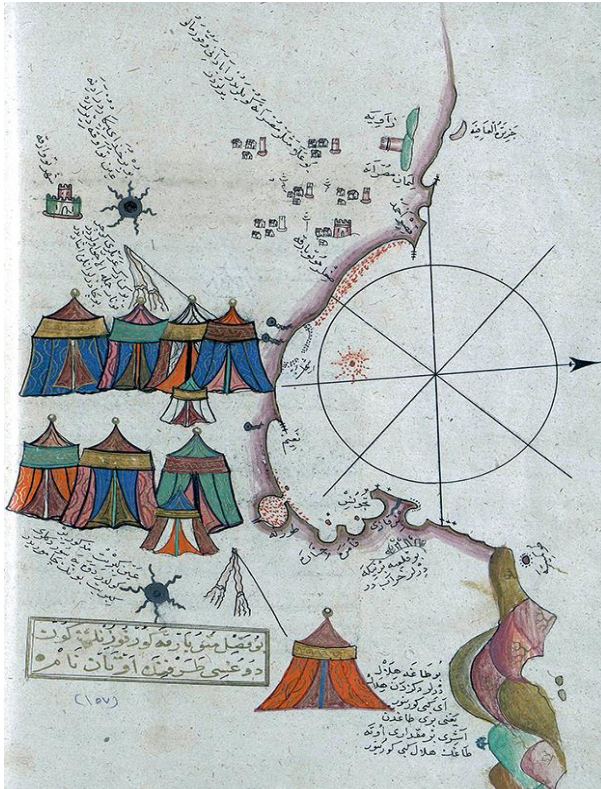
Şekil 2: Kitab-ı Bahriye Zahriye sayfası TSMK.642 v.1b

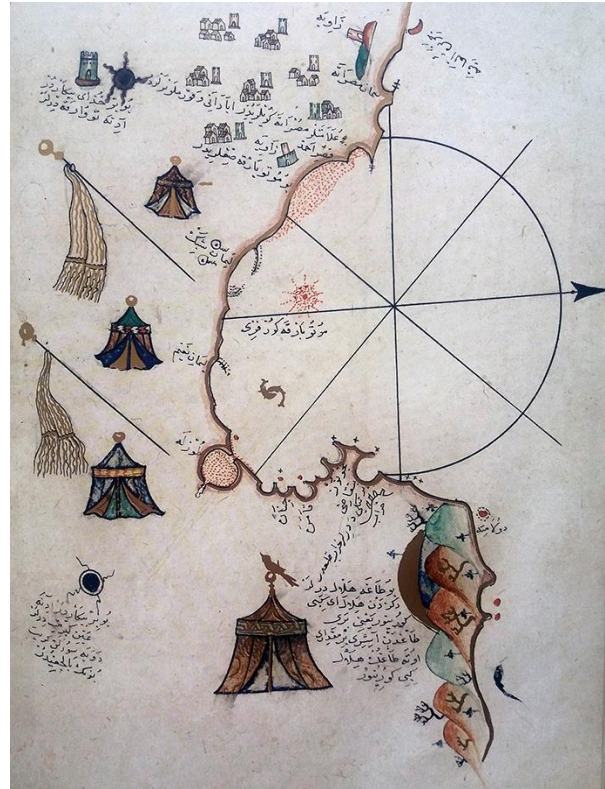
Şekil 7: Kitab-ı Bahriye Nakşa/Naxos Adası A.2612 v.129a

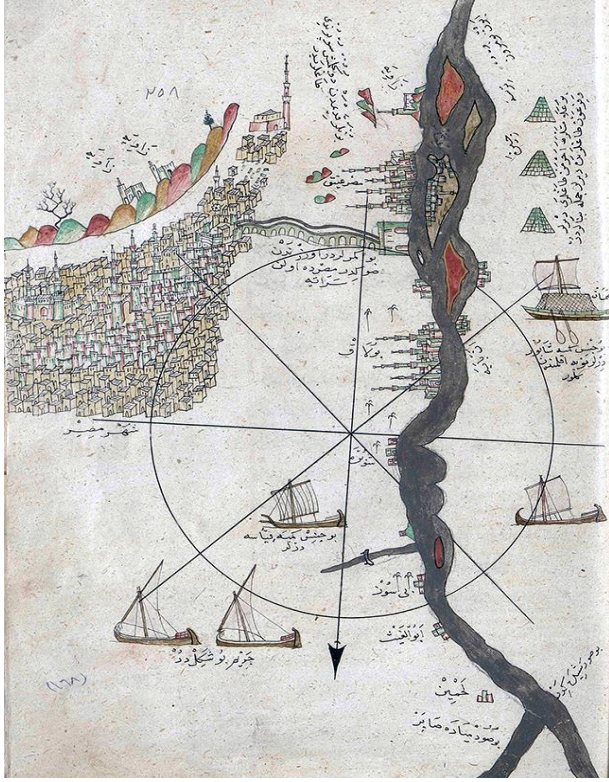
Şekil 8: Kitab-ı Bahriye Nakşa/Naxos Adası TSMK.642 v.128a

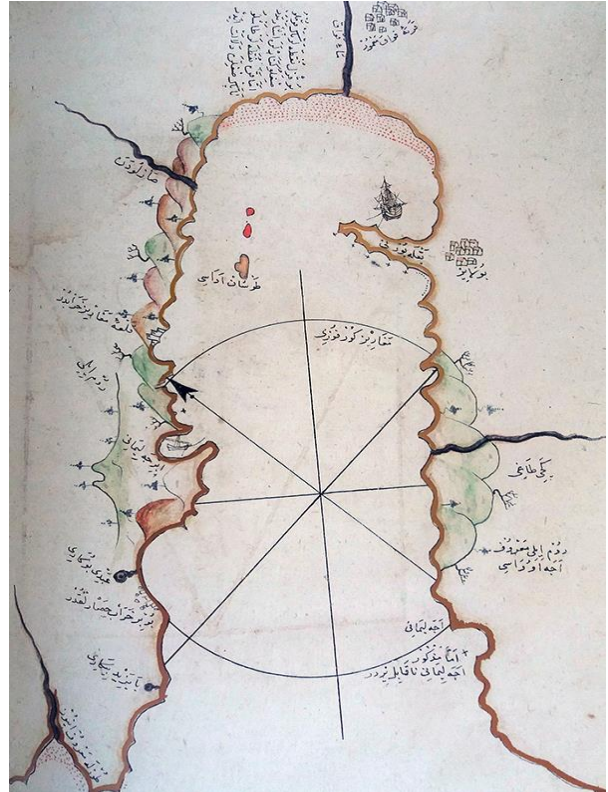
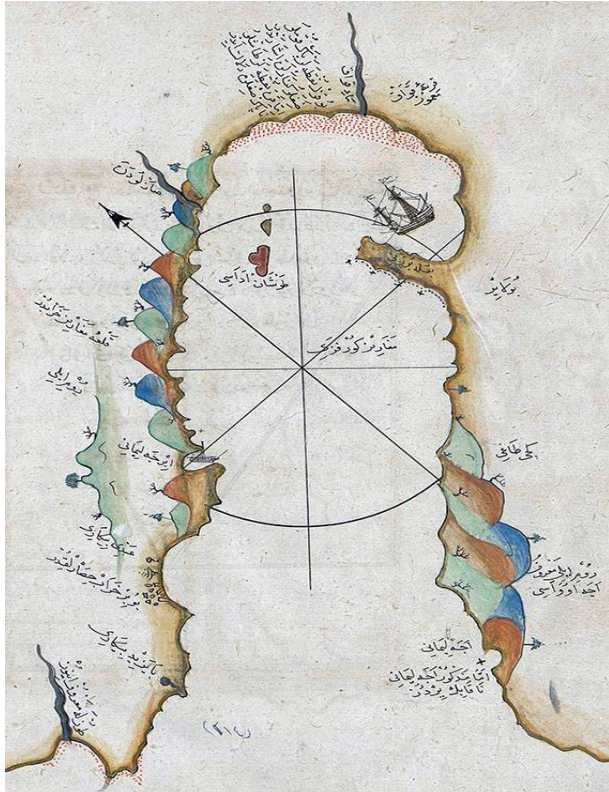
Şekil 9: Kitab-ı Bahriye Musrata-Mutubarka Körfezi A.2612 v.342b

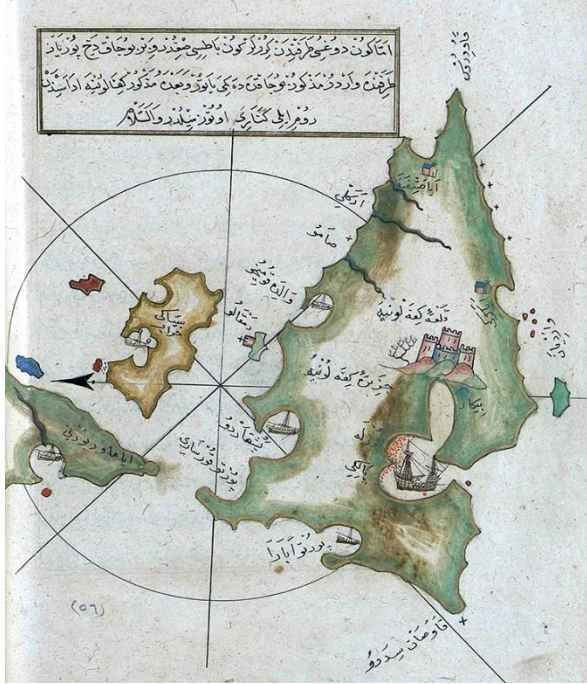
Şekil 10: Kitab-ı Bahriye Musrata-Mutubarka Körfezi TSMK.642 v.337b

Şekil 11: Kitab-ı Bahriye Nil Nehri-Kahire Şehri A.2612 v.357a Şekil 12: Kitab-ı Bahriye Nil Nehri-Kahire Şehri TSMK.642 v.352a

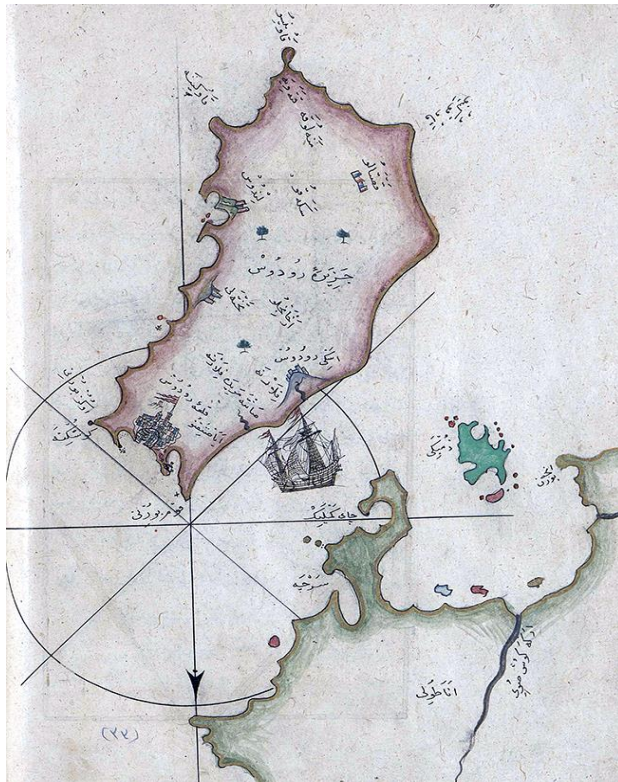
Şekil 13: Kitab-ı Bahriye Megariz/Saroz Körfezi A.2612 v.424b Şekil 14: Kitab-ı Bahriye Megariz/Saroz Körfezi TSMK.642 v.416b

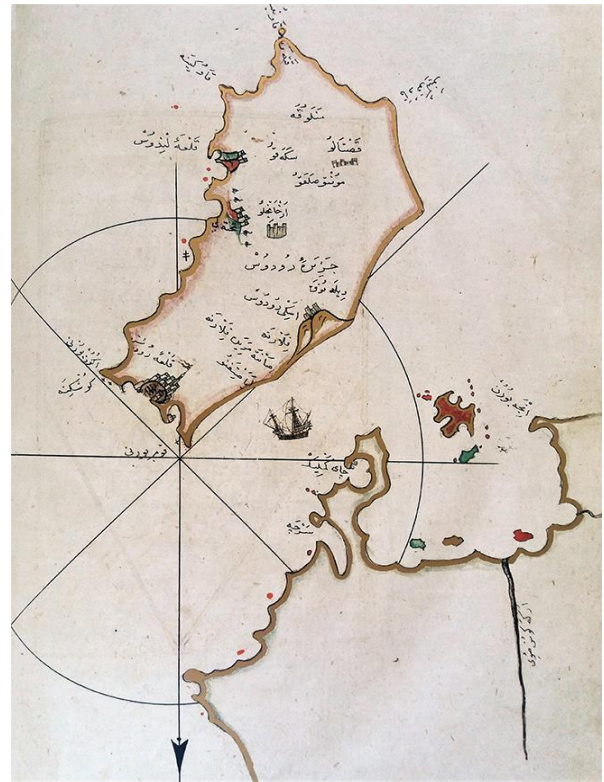
Şekil 15: Kitab-ı Bahriye Kefalonya/Kefalonia Adası A.2612 v.161b

Şekil 16: Kitab-ı Bahriye Kefalonya/Kefalonia Adası TSMK.642 v.160b

Şekil 17: Kitab-ı Bahriye Rodos Adası A.2612 v.121b

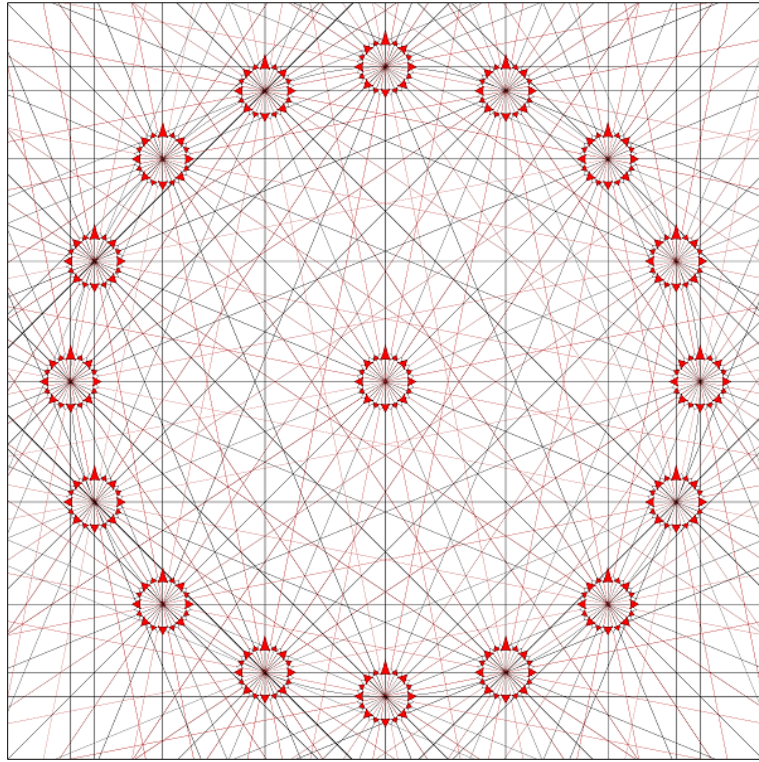
Şekil 18: Kitab-ı Bahriye Rodos Adası TSMK.642 v.120

Şekil 19: Kitab-ı Bahriye Venedik/Venezia A.2612 v.214b

Şekil 20: Kitab-ı Bahriye Venedik/Venezia TSMK.642 v.212b

Şekil 21: 16'lı Kartografik Ağ Vektörel Çizimi

To Cite This Article: Nemlioglu Koca, Y. (2020). Reading Geography: A Systematic Evaluation on Kitab-i Bahriye (Book of Navigation) Copies. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 42, 504-526.

Submitted: March 25, 2020

Revised: May 08, 2020

Accepted: May 25, 2020

EXTENDED ABSTRACT

READING GEOGRAPHY: A SYSTEMATIC EVALUATION ON KITAB-I BAHRIYE (BOOK OF NAVIGATION) COPIES

INTRODUCTION

During the Ottoman Empire, particularly geography and cartography were the most important scientific disciplines for Ottoman sultans who want to be effective on expanding the borders of the state and on the sovereignty of newly conquered countries. In addition to the topography and physical features of the countries, the necessity to understand the human geography has been effective in the preparation of many works in geography in the 15-16th centuries. Kitab-i Bahriye (Book of Navigation) is a source of Ottoman researches which is one of the most important books in geography written by Piri Reis. Kitab-i Bahriye is a geography book including the social, economic, cultural and political information of the Mediterranean geography of the 15-16th centuries that Piri Reis conveyed on the basis of his own observations, experiences and knowledge and supported this information with map drawings. By these features, it can be said that it was the first geography book in Ottoman civilization. This unique work is a source for determination of the geographical, economic, social and cultural features of the period, and it is also example of Turkish and World historical geography. Kitab-i Bahriye is an official document of its era that it was presented to the empire, by the information it contains about the geographical information of all the Mediterranean coasts and the seas, oceans, navigation, maritime, cartography, astronomy and climate. The attention and prestige of the work can be understood from its copies that were reproduced during and after the writing, and it is accepted as a cultural heritage with all extant copies to the present day.

KITAB-I BAHRIYE: METHODOLOGY AND FINDINGS

Piri Reis explained and mapped all of the Mediterranean coasts and islands with their geographical features in the Kitab-i Bahriye that he navigated by following anticlockwise route, starting and ending at Canakkale-Turkey. In his book, he gave important and functional technical information to the sailors and also provided information of human and economic geography in a specific methodology. This is the classical science methodology that uses the principles of definition, description, measurement, classification and evaluation, including time, space, object and subject elements. When the book is evaluated methodologically, it is seen that all of the scientific methods are used in connection with each other, therefore, information is given in accordance by the principles of causality, relation-movement, location-place which are the basic principles of geography (Harvey, 1969; Doganay, 1993). Sub-sections that are divided into chapters in the book are intertwined with macro and micro compositions and complement each other. As a micro composition, each section is finalized within itself, and at the same time, the beginning and end of each section are intra-structurally connected semantically and formally. In the macro composition, consecutive sections are inter-structurally connected semantically and formally. A connection has been established among the non-consecutive chapters in time, place, material and spiritual elements, by items, titles, information, quotations, examples and maps. The book consists of 4 main chapters and 209 subchapters and it is seen that verse and prose writing are preferred depending on the content of the topics. In the mukaddime/introduction section and the hatime/conclusion section are written in verse and the main section is written in prose. Kitab-i Bahriye is also an important source in the Mediterranean that it is the field of intercultural transition, in the field of toponymy the naming of spaces, the change in the process and the interaction between languages. Plain, pure and nominative Turkish was used in the work without including much of the literary Arabic and Persian words that were frequently used at that time (Nemlioglu Koca, 2018). In the writing of the geographical names in the maps and

explanations, depending on the political and cultural belongings of the place, Turkish, Arabic, Latin and Rum (Byzantine Greek) languages were used. Piri Reis's maps in Kitab-i Bahriye are portolan maps, considering the common characteristics of the portolans, which emerged as navigational maps needed in the sea, especially by the development of sea transportation in the Mediterranean. The geographical elements on the coasts are coloured by symbols similar to today's legend system; the coastline, dunes, shallows and rockies, bays and gulfs, deltas, lagoons, salts, strait, islands and peninsulas are detailed with their names. Cities are drawn in two dimensions with the iconographic elements of the era in a composition that is provided with a perspective rising from the sea in detail, and the structural features of the cities are given in an architectural unity. The portolans and isolarios produced in Europe are in pieces and chapters in this era; they do not include all the Mediterranean coasts and generally contain compilation information obtained from different sources (Keyvanian, 2010; Nicolai, 2016). However, Piri Reis's book Kitab-i Bahriye has maps which were drawn based on his own observation, experience and knowledge, and texts supporting these maps with explanations.

CONCLUSIONS

Kitab-i Bahriye had replicated and copied in many parts, chapters and books. Despite it is not known which of these copies is the original book, it is considered that two copies were second-copyright dated 932/1526 and presented to Sultan Suleyman I. In the study, the copies of Kitab-i Bahriye, Istanbul Suleymaniye Library Ayasofya 2612 (A.2612) and Istanbul Topkapi Palace Museum Treasure Collection 642 (TSMK.642) were taken as basis. These copies were evaluated by the scientist and were reprinted by official institutions on different dates. However, no detailed comparison was made between these copies in terms of content and quality. In this study, an attempt has been made to explain and determine in terms of language, map drawings, content and technique and the differences between this two copies of Kitab-i Bahriye. In the text section, first it was read the original of the works, later the publication of Yavuz Senemoglu (Piri Reis, 1973) simplifying the copy of A.2612 and the publication of Directorate General of Maritime Affairs Publication-Ahmet Demir (Piri Reis, 2002b) simplifying the copy of TSMK.642 were used. A.2612 consists of a total of 866 pages, 429 sheets writing, 4 sheets numberless and blank at the beginning and end. The binder of the book, measuring 215 x 324 mm, is made of brown leather and blended; it is worn and rusty. The book contains 219 portolan maps on 229 pages. There are no index pages. It is determined that there are 133 castle-towns, 820 castles/fortresses, 133 villages, 210 galleons/carracks/barcas, 392 towers, 25 bridges, 206 fountains/springs, 199 religious buildings, 18 windmills, 148 port facilities, 108 ruins drawings on the maps. The book could be dated to the beginning of the 16th century in terms of characteristic features with its writing, maps, gildings, paintings and conditions. TSMK.642 consists of a total of 860 pages, 427 sheets writing, 3 sheets numberless and blank at the beginning and end. The binder of the book, measuring 215 x 315 mm, is made of cherryrot leather and blended; it is worn and rusty. The book contains 219 portolan maps on 229 pages. At the beginning of the book, there are index pages in numberless sheets. It is determined that there are 126 castle-towns, 815 castles/fortresses, 187 villages, 235 galleons/carracks/barcas, 394 towers, 27 bridges, 187 fountains/springs, 199 religious buildings, 18 windmills, 148 port facilities, 105 ruins drawings on the maps. The book could be dated to the end of the 16th century in terms of characteristic features with its writing, maps, gildings, paintings and conditions. In the TSMK.642 copy, according to A.2612, some maps are missing in the drawing of items (mountains, castles/fortresses, streams, etc.), and some maps have planimetric faults. The condition of TSMK.642 copy is better according to A.2612. As a matter of fact, Ibrahim Hakki Konyalı stated that TSMK.642 copies were seen in the Topkapi Palace Treasury Library and that the copy was cleaner and worn out compared to others (Konyalı, 1936: 125), and Fehmi Edhem Karatay stated that this copy was an exquisite work (Karatay, 1961: 1336). Cevat Ulkekul stated that two copies come from the same branch, show great similarity and have similar characteristics (Ulkekul, 2007: 229). As a result of the research it was concluded that, A.2612 copy was made before, the copies were copied from each other and the text sections were the same; considering that both copies were prepared close to each other, they were prepared to be presented to the two sultans, Sultan Suleyman I. and Sultan Selim II. or Sultan Murat III.. By these features, it can be said that it is the first geography book prepared in Ottoman civilization. Copies of the book should be put together as much as possible and evaluated by a commission and investigations should be made.

Kaynakça / References

Ak, M. (2002). *Piri Reis. Türkler*, XI. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Arşiv Belgeleri

- Barkınay, A.R. (2005). *Adalar Denizi Kılavuzu 1926*. Haz. M. Pultar. İstanbul: Denizler Kitabevi.
- Bursalı Mehmed Tahir. (1975). *Osmanlı Müellifleri 1342/1924*. Haz. A. F. Yavuz-İ. Özen. İstanbul: Meral Yayınevi.
- Derman, M.U. (1988). *Ahar. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, I.. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Doğanay, H. (1993). *Coğrafya'da Metodoloji*. Ankara: MEB Yayınları.
- Duggan, T.M.P. (2014). Piri Reis the book of Bahriye, Boyut Yayınları, İstanbul 2013, 276 pages, Kitab-ı Bahriye, İstanbul Research Center, İstanbul 2013, 276 pages. E.Z. Ökte & T. Duran. *Mediterranean Journal of Humanities*, IV(1), 339-343.
- El Sawy, A. (2014). *Kitab-ı Bahriye: A Landmark in Geographical and Nautical Literature*. Ankara: TTK Yayınları.
- Eliaçık, M. (2014). *Kitab-ı Bahriye'nin Manzum Bölümü Üzerine İncelemeler*. Ankara: TTK Yayınları.
- Erünsal, İ. (1991). *Ayasofya Kütüphanesi. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IV. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Esin, E. (1985). II. Bayezid'in 1498-1500 yıllarında Adalar Denizi'ne seferi. *Erdem*, 1(3), 789-794.
- Esiner-Özen, M. (1998). *Piri Reis and His Charts*. İstanbul.
- Ezgü, F. (1964). *Piri Reis. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IX. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Gallota, A. (1988). Seyyid Murad'ın Gazavat-ı Hayrettin Paşa adlı eseri. *Erdem*, 4(10), 127-163.
- Harvey, D. (1969). *Explanation in Geography*. London: Edward Arnold.
- İnan, A. A. (1992). *Piri Reis'in Hayatı ve Eserleri*. Ankara: TTK Yayınları.
- Karatay, F.E. (1961). *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu. C. II*. İstanbul: Küçükaydın Matbaası.
- Katip Çelebi. (2007). *Keşfü'z Zünun 1062/1653*. Haz. R. Balcı. C.I-IV. İstanbul: Tarih Türk Vakfı Yayınları.
- Katip Çelebi. (2008). *Tuhfetü'l Kibar Fi Esfari'l Bihar 1067/1657*. Haz. İ. Bostan. Ankara: T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı Yayınları.
- Keyvanian, C. (2010). Maps and Wars: Charting the Mediterranean in the Sixteenth Century. In Kolluoğlu B., Toksöz M. (Eds.), *Cities of The Mediterranean* (pp.38-60). London: I.B.Tauris & Co Ltd.
- Konyalı, İ.H. (1936). *Topkapı Sarayı'nda Deri Üzerine Yapılmış Eski Haritalar*. İstanbul: Zaman Kitaphanesi.
- Loupis, D. (2004). *Diffusion of skill in the Mediterranean World, Ottoman navigational technology during the 16th century seen through sailing-directions manuals*. (Yüksek lisans tezi, Bilkent University, Department of History, Ankara) <http://hdl.handle.net/11693/18292> adresinden edinilmiştir.
- Loupis, D. (2009). Piri Reis book on Navigation (Kitab-ı Bahriyye) as a geography handbook. *Institute for Neohellenic Research Eastern Mediterranean Cartographies, Tetrada Ergasias*. 25(26), 35-49.
- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmani, 1308-1315/1890-1897*. Haz. N. Akbayan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Nemlioğlu Koca, Y. (2018). The archipelago in the kitab-ı Bahriye (book of navigation): geography, economy, Culture. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 8-1(4), 237-54.
- Nevezade Atai. (2017). *Hadaiku'l-Hakaik fi Tekmilet-i Ş-Şakaik 1045/1635*. Haz. S. Donuk. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Yayınları.
- Nicolai, R. (2016). *The Enigma of the Origin of Portolan Charts*. Boston: Brill.
- Orhonlu, C. (1970). Hint kaptanlığı ve Piri Reis. *Belleken*, 134, 235-254.
- Parmaksızoğlu, İ. (1977). *Kemal Reis. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, VI. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Piri Reis, *1513 Dünya Haritası*, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, no:1633
- Piri Reis, *1528 Dünya Haritası*, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, no:1824.
- Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*, H.927/M.1520 ? İstanbul Deniz Müzesi, No:990.
- Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*, H.927/M.1520 ? London British Library, Ms. Or. 4131.
- Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*, H.932/M.1526 ? İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, No:2612.
- Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*, H.932/M.1526 ? Baltimore Walters Art Museum, Ms. W.658.
- Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*, H.932/M.1526 ? İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine No:642.
- Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*, H.932/M.1526 ? Nuruosmaniye Kütüphanesi, No:2997.
- Piri Reis. (1973). *Kitab-ı Bahriyye 932/1526*. Haz. Y. Senemoğlu. 1001 Temel Eser. No:19. İstanbul: Kervan Kitapçılık.
- Piri Reis. (2002a). *Kitab-ı Bahriye 932/1526*. Haz. F. Kurdoğlu-H. Alpagot. Ankara: TTK Yayınları.
- Piri Reis. (2002b). *Kitab-ı Bahriye 932/1526*. Ed. B. Arı, Haz. A. Demir. Ankara: Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı.

- Piri Reis. (2014). *Kitab-ı Bahriyye 932/1526*. Ed. F. Sarıcaoğlu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sarıcaoğlu, F. (1997). *Harita, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XVI. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Sarıcaoğlu, F. (2004). Piri Reis'in Kitab-ı Bahriyye'sinin İzinde Katib Çelebi'nin yeni bulunan eseri: Müntehab-ı Bahriyye. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 15, 7-57.
- Sarıcaoğlu, F. (2013). *Osmanlı Haritacılığı ve Topkapı Sarayı Koleksiyonları. Piri Reis'ten Önce ve Sonra: Topkapı Sarayı'nda Haritalar*. İstanbul: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Seydi Ali Reis. (1999). *Mirat-ül Memalik 968/1560*. Haz. M. Kiremit. Ankara: TDK Yayınları.
- Seyyid Muradi. (1995). *Gazavat-ı Hayrettin Paşa 945/1538-953/1546*. Ankara: DZKK. Basımevi.
- Sezgin, F. (2011). *Mathematical Geography and Cartography in Islam and Their Continuation in The Occident. C. IV*. Frankfurt am Main: Institute for the History of Arabic-Islamic Science.
- Sinoplu Safai, *Tarih-i Feth-i Aynabahtı ve Moton 906/1500*, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan, No:1271.
- Soucek, S. (1992). The history of cartography, Islamic charting in the Mediterranean. In J.B. Harley, & D. Woodward, (Eds.), *Cartography in the traditional East and South Asian societies* (pp. 263-292). Chicago-London: University of Chicago Press.
- Sütçüoğlu, O. (2019). *Piri Reis'in Gemileri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Taşköprizade Ahmed Efendi, *Eş-Şakaiku'n Numaniyye fi Ulema-id Devleti'l Osmaniyye 965/1558*, İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine, No:1263
- Topkapı Sarayı Hazineleri*. (1988). Berlin: Museum für Islamische Kunts.
- Umur, S. (1980). *Osmanlı Padişah Tuğraları*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Ülkekel, C. (2007). *XVI. Yüzyılın Denizci Bir Bilim Adamı Yaşamı ve Yapıtlarıyla Piri Reis*. İstanbul: Deniz Basımevi.
- Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri Sergisi Kataloğu*. (1979). İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi.
- Yurdaydın, H.G. (1952). Kitab-ı Bahriyye'nin telifi meselesi. *Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 10(1-2),143-146.